

การติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ที่ดิน
และการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกร
ในเขตปฏิรูปที่ดิน ปีการเพาะปลูก 2559/2560

กลุ่มติดตามและประเมินผล

สำนักวิชาการและแผนงาน
สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

คำนำ

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) โดยสำนักวิชาการและแผนงาน ได้ดำเนินการจัดทำเอกสารการติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ที่ดินและการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ปีการเพาะปลูก 2559/2560 มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน 2) เพื่อติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินและ 3) เพื่อศึกษาวิธีการลดต้นทุนของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

เนื้อหาของเอกสารฉบับนี้ ประกอบด้วย ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของเกษตรกร จำนวนแปลงที่เกษตรกรถือครอง และขนาดการถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์ที่ดินเรื่องการปลูกพืช การเลี้ยงปศุสัตว์ การพัฒนาองค์ความรู้ในการพัฒนาอาชีพ มาตรฐานการผลิต การลดต้นทุนการผลิตสอดคล้องตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

การติดตามและประเมินผลครั้งนี้ นอกจากเป็นตัวชี้วัดของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมแล้ว และสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลการลดต้นทุนของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน และทิศทางแนวทางการบริหารจัดการที่ดินและเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

สำนักวิชาการและแผนงานหวังว่าเอกสารการติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ที่ดินและการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ปีการเพาะปลูก 2559/2560 จะเป็นประโยชน์ในการดำเนินการปฏิรูปที่ดินของ ส.ป.ก. ต่อไป

คณะผู้จัดทำ

สิงหาคม 2561

บทคัดย่อ

การติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ที่ดินและการลดทุนการผลิตของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ปีการเพาะปลูก 2559/2560 มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน 2) เพื่อติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน และ 3) เพื่อศึกษาวิธีการลดต้นทุนของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

การดำเนินการติดตามและประเมินผล ใช้เครื่องมือ คือการใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่มีคำถามกำหนดไว้ล่วงหน้า โดยส่วนใหญ่เป็นลักษณะการสัมภาษณ์ปลายปิด (Closed-end interview) การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ค่าสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลประมวลผลข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ใช้เพื่ออธิบายคุณลักษณะข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล ข้อมูลการผลิตทางการเกษตร โดยใช้ค่าความถี่ ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของเกษตรกร การวิเคราะห์การแปลความหมายของคะแนนเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่าตามแบบของ Likert รวมทั้งข้อมูลใช้สถิติอนุมาน (Inferential statistics) ใช้เครื่องมือทางสถิติไคสแควร์ (Chi - square) ในการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร 2 ตัว เพื่อทดสอบตัวแปรต่าง ๆ ได้แก่ อุปกรณ์ทางการเกษตร โครงสร้างพื้นฐาน และการนำเอาองค์ความรู้ไปใช้ อย่างน้อย 1 ตัวแปรมีความสัมพันธ์กับการลดต้นทุนและเพิ่มรายได้ของเกษตรกร ที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 ประชากรที่ใช้ในการประเมินครั้งนี้คือเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินที่ได้รับ ประจําปีงบประมาณรายจ่าย พ.ศ. 2560 จำนวนทั้งสิ้น 67,280 ราย กลุ่มตัวอย่างจำนวน 697 ราย

1. สรุปผลการติดตามและประเมินผล

การติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ที่ดินและการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ปีการเพาะปลูก 2559/2560 ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน และศึกษาวิธีการลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน โดยสุ่มกลุ่มตัวอย่างจากเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน จำนวน 8 จังหวัด รวม 679 ราย ผลการติดตามและประเมินผล มีรายละเอียดดังนี้

1.1 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

เกษตรกรตัวอย่างในเขตปฏิรูปที่ดินมีการใช้ประโยชน์ที่ดินร้อยละ 95.27 ใช้ประโยชน์ที่ดินด้วยตนเอง ซึ่งผ่านเกณฑ์ประเมินที่กำหนดไว้ที่ ร้อยละ 95 สำหรับเกษตรกรที่ไม่ทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเอง ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าให้ลูกหลานเข้าทำประโยชน์แทน ส่วนหนึ่งเป็นผลจากโครงสร้างอายุของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินที่มีแนวโน้มอายุเฉลี่ยของเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้น (เฉลี่ย 55 ปี)

เมื่อพิจารณาการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าว ร้อยละ 33.43 รองลงมาได้แก่ อ้อย และยางพารา คิดเป็นร้อยละ 18.08 และ 16.64 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาพืชหลัก พบว่า มันสำปะหลังให้ผลตอบแทนสุทธิเฉลี่ยสูงกว่าพืชชนิดอื่น คือประมาณ 6,438 บาทต่อไร่

ประกอบกับมันสำปะหลังมีต้นทุนการผลิตต่ำกว่าพืชชนิดอื่น ในขณะที่ยางพารามีต้นทุนการผลิตต่ำ และให้ผลตอบแทนสุทธิต่ำคือ 3,040 บาทต่อไร่ ทั้งนี้เป็นผลมาจากราคาผลผลิตยางพาราตกต่ำ

เกษตรกรมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 210,395 บาท/ครัวเรือน/ปี และรายได้สุทธิทางการเกษตร เฉลี่ยประมาณ 164,671 บาท/ครัวเรือน/ปี และรายได้นอกการเกษตร 81,296 บาท/ครัวเรือน/ปี สำหรับรายจ่ายต่อครัวเรือน พบว่า เกษตรกรมีรายจ่ายครัวเรือนเฉลี่ย ประมาณ 180,704 บาท/ครัวเรือน/ปี โดยเป็นรายจ่ายทางการเกษตร 57,868 บาท/ครัวเรือน/ปี โดยมีรายจ่ายนอกภาคเกษตร มากกว่ารายจ่ายทางการเกษตร

เกษตรกรร้อยละ 71 มีภาวะหนี้สินในครัวเรือนเฉลี่ย 198,479 บาท/ครัวเรือน โดยเกษตรกร กู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรมากที่สุด โดยเฉลี่ย 204,167 บาท แหล่ง เงินกู้ที่สำคัญรองลงมาได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน และสหกรณ์การเกษตร

เกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากการมีถนน และสระเก็บน้ำขนาดเล็ก ร้อยละ 89.81 และ 22.53 ตามลำดับ โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับผลประโยชน์ทางตรงจากการมีถนน สระน้ำขนาดเล็กและ ไฟฟ้า ในด้านความพึงพอใจ พบว่า พึงพอใจมากกับการได้รับบริการด้านไฟฟ้า และถนน

1.2 การลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างมีการนำเอาองค์ความรู้ด้านการผลิตปุ๋ยหมัก และปุ๋ยชีวภาพไป ประยุกต์ใช้ในการลดต้นทุนการผลิตในพื้นที่เกษตรของตนเองมากที่สุด โดยเฉพาะนำไปทดแทนการใช้ ปุ๋ยเคมีในขั้นตอนการผลิต ซึ่งสามารถลดต้นทุนการผลิตได้เฉลี่ย 2,794.66 บาทต่อปี ประกอบกับ เกษตรกรมีการลดค่าใช้จ่ายด้านแรงงานโดยการใช้แรงงานครัวเรือนเป็นหลัก และแรงงานแลกเปลี่ยน ภายนอกชุมชน สำหรับเกษตรกรที่มีเครื่องมือจักรกลทางการเกษตรเป็นของตนเอง สามารถลดค่าใช้จ่าย แรงงานในขั้นตอนการเตรียมดินได้เฉลี่ยถึง 7,899.90 บาทต่อปี

เมื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการประกอบกิจกรรมลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกร พบว่า ปัจจัยที่มีผลประกอบด้วย 1) อุปกรณ์ทางการเกษตร 2) โครงสร้างพื้นฐาน และ 3) องค์ความรู้ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อวิเคราะห์ค่าทางสถิติโดยวิธีการไคสแควร์ พบว่า ปัจจัยข้างต้นมีผล ต่อการประกอบกิจกรรมลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) โดยปัจจัยที่มีผลต่อการลดต้นทุน ประกอบด้วย อุปกรณ์ทางการเกษตร การเข้าถึงถนน ไฟฟ้า ฝาย สระ น้ำขนาดใหญ่ บ่อบาดาล และคลองส่งน้ำของชลประทาน นอกจากนั้นพบว่า การนำความรู้ตามแนวทาง เศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะเรื่องของเกษตรผสมผสาน และการประมง มีผลต่อการลด ต้นทุนของเกษตรกร สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการเพิ่มรายได้ของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรที่มีสระน้ำ ขนาดใหญ่ และเกษตรกรที่ใช้องค์ความรู้ด้านการผลิตปุ๋ยชีวภาพ ช่วยเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรอย่างมี นัยสำคัญ

2 อภิปรายผล

การศึกษานี้ให้ความสำคัญกับการลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ซึ่งพบว่า เกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินส่วนใหญ่ ประกอบกิจกรรมทางด้านลดต้นทุนมากกว่า กิจกรรมเพิ่มรายได้ ซึ่งรูปแบบการลดต้นทุนการผลิตเป็นการเน้นการลดการจ้างแรงงานโดยใช้อุปกรณ์ทางการเกษตรที่เกษตรกรมีเป็นหลัก อาทิเช่น รถไถเดินตาม รถไถขนาดใหญ่ เครื่องพ่นปุ๋ย และเครื่องสูบน้ำ เป็นต้น การมีอุปกรณ์ทางการเกษตรมีผลต่อการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกร โดยเฉพาะด้านการเตรียมดิน และการพ่นปุ๋ย และสารกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช ที่สามารถประหยัดการจ้างแรงงานภายนอกได้ ซึ่งจากการศึกษา พบว่าการมีอุปกรณ์ทางการเกษตรส่งผลให้เกษตรกรสามารถลดต้นทุนได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกรมวิชาการเกษตร (2559) พบว่าการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี โดยเฉพาะในขั้นตอนการปรับพื้นที่ การเตรียมดิน และการลดการจ้างแรงงาน ส่งผลให้สามารถลดต้นทุนทางการเกษตรได้

การลดต้นทุนทางด้านปัจจัยการผลิตที่สำคัญ อาทิเช่น ปุ๋ยเคมี และสารเคมีทางการเกษตร พบว่าเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินส่วนใหญ่ จะเน้นการผลิตปุ๋ยหมัก ปุ๋ยน้ำชีวภาพ และสารกำจัดศัตรูพืช และองค์ความรู้ที่นำมาใช้เป็นองค์ความรู้ที่ได้รับจากการสนับสนุนของ ส.ป.ก. ถึงแม้ว่าจะมีจำนวนเกษตรกรเพียงร้อยละ 27.55 ที่นำเอาองค์ความรู้ทางการเกษตรไปใช้ แต่จากการวิเคราะห์ทางสถิติแสดงให้เห็นว่าหากเกษตรกรนำเอาองค์ความรู้ดังกล่าวไปปรับใช้ จะมีผลต่อการลดต้นทุนการผลิตได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

นอกจากนั้น สำหรับเกษตรกรที่มีการเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปกับการผลิตพืช จะเน้นการปลูกพืชอาหารสัตว์และมีการผลิตอาหารสัตว์เก็บไว้ในฤดูแล้ง ซึ่งเป็นช่วงที่หาพืชอาหารสัตว์ได้ยาก อาทิเช่น เกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ในจังหวัด มีการผลิตฟางแห้งอัดก้อน เตรียมไว้เป็นแหล่งอาหารสำรองเพื่อเลี้ยงโคเนื้อของตนเอง ซึ่งการผลิตอาหารสัตว์ และเตรียมอาหารสัตว์สำรองช่วยลดต้นทุนค่าอาหารสัตว์ได้ การศึกษานี้สอดคล้องกับการศึกษาของ

เกษตรกรที่ประกอบกิจกรรมในการเพิ่มรายได้ มีเพียงร้อยละ 4.73 ของจำนวนเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง เกษตรกรจะเน้นการแปรรูปผลผลิต เช่นการจำหน่ายข้าวสาร และจำหน่ายวัสดุเหลือใช้จากการเกษตร เช่น มูลสัตว์ การศึกษา พบว่า ส.ป.ก. ไม่ได้ส่งเสริม หรือหาช่องทางตลาดให้กับเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ซึ่งเป็นผลให้มีเกษตรกรจำนวนไม่มากที่ตัดสินใจแปรรูปผลผลิตของตนเอง

การนำเอาองค์ความรู้ไปใช้ พบว่า องค์ความรู้ด้านเกษตรผสมผสาน ปุ๋ยชีวภาพ และการผลิตทางด้านประมงมีผลต่อการลดต้นทุนและเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร ความรู้ด้านเกษตรผสมผสานเป็นองค์ความรู้ที่มีการผสมผสานรูปแบบการผลิตทางการเกษตรให้สอดคล้องต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ จากการศึกษาจะเห็นได้ว่า เกษตรกรมีการเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปกับการปลูกพืช ซึ่งเกษตรกรสามารถนำมูล

สัตว์ไปทดแทนปุ๋ยเคมีในขั้นตอนการเตรียมดินก่อนการเพาะปลูกได้ และมีเกษตรกรบางรายปลูกพืช ร่วมกับการเพาะเห็ด ซึ่งเกษตรกรสามารถเพิ่มรายได้จากการขายเห็ดได้

โครงสร้างพื้นฐานเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการลดต้นทุนของเกษตรกร ไม่ว่าจะเป็น ถนน ไฟฟ้า ระบายน้ำขนาดใหญ่ บ่อบาดาล และคลองส่งน้ำของชลประทาน การสนับสนุนโครงสร้าง พื้นฐานโดยเฉพาะเรื่องการบริหารจัดการน้ำมีผลต่อการลดต้นทุนของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยเฉพาะการสนับสนุนระบายน้ำขนาดใหญ่ส่งผลต่อการลดต้นทุนและเพิ่มรายได้ของเกษตรกร อีกทั้ง คลองส่งน้ำของชลประทานที่มีผลต่อการลดต้นทุนของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญ

3 ข้อเสนอแนะ

1) สนับสนุน และส่งเสริมทนายเกษตรกรให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตัวเอง เช่น ปรับปรุง โครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ระบายน้ำขนาดเล็ก เป็นต้น และการเข้าถึงตลาด

2) สนับสนุนให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงองค์ความรู้อย่างเท่าเทียม และทั่วถึงทุกกลุ่มในทุกพื้นที่ ของเขตปฏิรูปที่ดิน

3) ส่งเสริมให้มีการนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากการอบรม นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านการลด ต้นทุนอย่างจริงจัง เช่น องค์ความรู้ด้านการผลิตปุ๋ยหมัก และปุ๋ยชีวภาพ เพื่อทดแทนการใช้สารเคมี รวมทั้งองค์ความรู้เรื่องเกษตรผสมผสาน และองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

4) ยกระดับคุณภาพสินค้า ให้ได้มาตรฐาน เช่น GAP, มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น พร้อม สนับสนุนด้านการตลาดโดยเฉพาะผลิตภัณฑ์จากการแปรรูปผลผลิตของเกษตรกร

5) สนับสนุนช่องทางการตลาดให้เกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรได้หลาย ช่องทาง

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
บทสรุปผู้บริหาร	ข
สารบัญ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 หลักการและเหตุผล	1
1.2 วัตถุประสงค์	3
1.3 ขอบเขตของการติดตามประเมินผล	3
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
1.5 นิยามคำศัพท์	3
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
2.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินในประเทศไทย	5
2.2 การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมในประเทศไทย	6
2.3 รูปแบบการเกษตรที่สำคัญ	9
2.4 การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต	11
2.5 การติดตามประเมินผล	14
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	15
บทที่ 3 วิธีการติดตามและประเมินผล	18
3.1 กรอบแนวคิดและเกณฑ์การติดตามและประเมินผล	18
3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	20
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการติดตามและประเมินผล	20

สารบัญ (ต่อ)

	3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	21
	3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	21
บทที่ 4	ผลการติดตามและประเมินผล	23
	4.1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของเกษตรกร	23
	4.2 การถือครองที่ดิน ส.ป.ก.	28
	4.3 การใช้ประโยชน์ที่ดิน	29
	4.4 การลดต้นทุนการผลิตสอดคล้องตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	35
	4.5 กรณีศึกษา การนำองค์ความรู้ด้านการลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน	40
บทที่ 5	สรุป และข้อเสนอแนะ	46
	5.1 สรุปผลการติดตามประเมินผล	46
	5.2 ข้อเสนอแนะ	49
บรรณานุกรม		50
ภาคผนวก		52

บทที่ 1

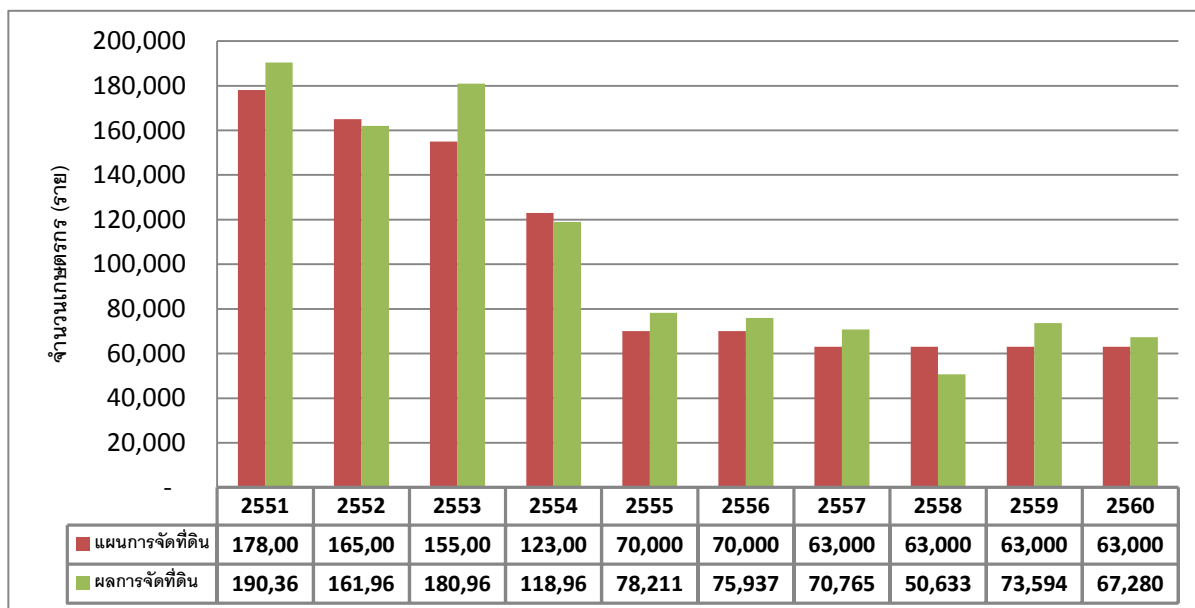
บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) จัดตั้งขึ้นโดยมีเจตนารมณ์ที่จะช่วยเหลือเกษตรกรให้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง โดยจัดที่ดินตามกระบวนการปฏิรูปที่ดินให้กับเกษตรกรให้เกิดประโยชน์สูงสุดรวมทั้งได้รับการพัฒนาด้านต่างๆ ที่จำเป็นเพื่อมีรายได้เพียงพอ มีคุณภาพชีวิตที่ดีและยั่งยืน ส.ป.ก. มีหน้าที่ดูแลเกษตรกรเหล่านี้ตามเงื่อนไขของกฎหมายหลังการจัดที่ดิน ได้แก่การติดตามการทำประโยชน์ในที่ดิน การทำสัญญาและการจัดเก็บค่าเช่า ค่าเช่าซื้อ การชำระคืนเงินกู้ของกองทุนการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และการประสานงานการพัฒนากับหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง

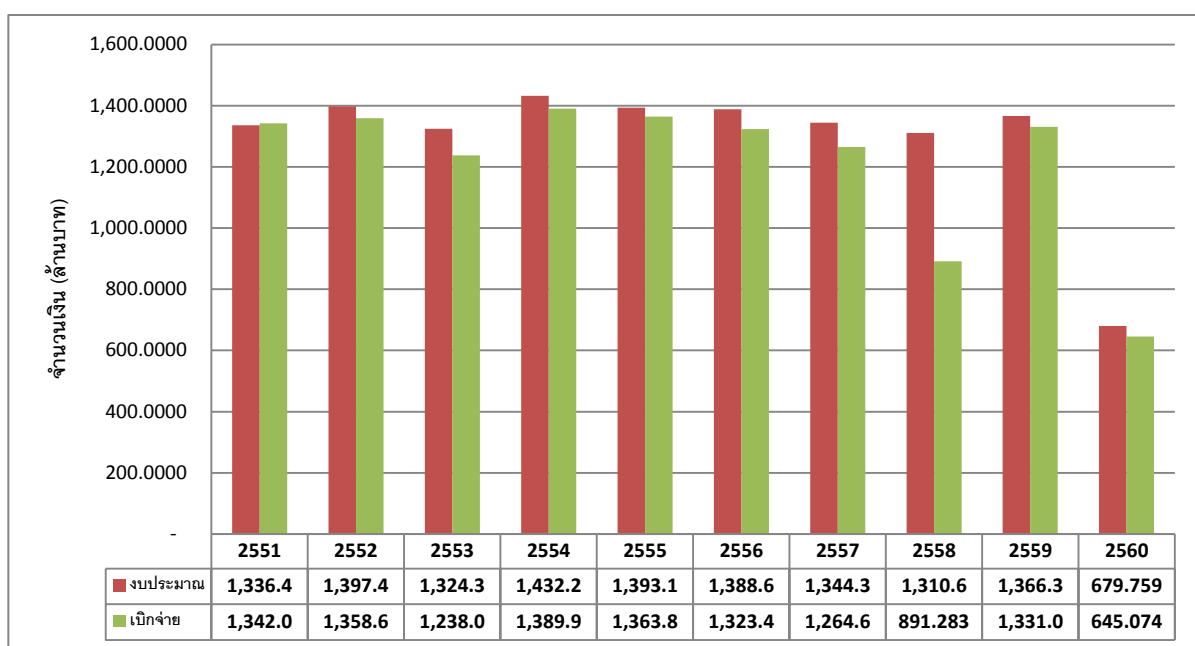
จากปี 2518 - 2560 ส.ป.ก. มีการดำเนินการปฏิรูปที่ดิน ในพื้นที่ 72 จังหวัด 736 อำเภอ 3,856 ตำบล พื้นที่ดำเนินการประมาณ 40.57ล้านไร่ หรือร้อยละ 52 ของที่ดินรัฐที่จัดให้ประชาชนในปัจจุบัน(77.95 ล้านไร่) นับว่าเป็นสัดส่วนมากที่สุด และมีผู้เกี่ยวข้องที่เป็นเกษตรกรรายย่อยมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับที่ดินที่ถือครองโดยหน่วยงานอื่น และคิดเป็นร้อยละ 27.18 ของที่ดินเกษตรกรรมของประเทศ โดย ณ ปี 2560 ส.ป.ก. จัดสรรที่ดินแล้วประมาณ 35.66 ล้านไร่ มีเกษตรกรที่ได้รับสิทธิการทำประโยชน์ที่ดินรวม 2.79 ล้านราย 3.56 ล้านแปลง ที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินมีการใช้ประโยชน์เพื่อการปลูกพืชเศรษฐกิจหลัก ได้แก่ ปลูกข้าว รองลงมา คือ ยางพารา มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และปาล์มน้ำมัน ตามลำดับ ที่เหลือเป็นพื้นที่เกษตรประเภทอื่นๆและกิจกรรมอื่นๆ (อาทิตยา พองพรหม, 2560 : หน้า จ)

ในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา (2551 – 2560) พบว่า แนวโน้มการจัดที่ดินของ ส.ป.ก. มีแนวโน้มลดลง (รูปที่ 1.1) จากปีละ 190,365 รายในปี 2551 เหลือเพียง 67,280 รายในปี 2560 คิดเป็นร้อยละ 64.35 ซึ่งงบประมาณที่ได้รับลดลงจาก 1,342 ล้านบาทในปี 2551 เหลือเพียง 645 ล้านบาทในปี 2560 คิดเป็นร้อยละ 51.93 (รูปที่ 1.2) ทั้งนี้ ตั้งแต่ปี 2559 นโยบายการพัฒนาการเกษตรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มุ่งเน้นการลดต้นทุนการผลิต และยกระดับมาตรฐานสินค้า และการเพิ่มโอกาสในการแข่งขันสินค้าเกษตร แต่อย่างไรก็ตาม ภาคการเกษตรยังมีปัญหาที่ต้องเร่งแก้ไขอย่างต่อเนื่อง อาทิ ราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ ผลผลิตล้นตลาด ต้นทุนการผลิตสูง ประสบภัยแล้ง น้ำท่วม เป็นต้น มีสาเหตุมาจากเกษตรกรไทยยังขาดปัจจัยสำคัญ 3 ด้าน คือ 1) ขาดความรู้ 2) ขาดเงินทุน และ 3) ไม่มีตลาดรองรับ

ที่มา: กลุ่มติดตามและประเมินผล สำนักวิชาการและแผนงาน (2561).

รูปที่ 1.1 แผนและผลการจัดที่ดินสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ระหว่างปี 2551 – 2560

ที่มา: กลุ่มติดตามและประเมินผล สำนักวิชาการและแผนงาน (2561).

รูปที่ 1.2 งบประมาณและการเบิกจ่ายการจัดที่ดินสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ระหว่างปี 2551 – 2560

ส.ป.ก. ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ร่วมบูรณาการตามนโยบาย การพัฒนาการเกษตรนี้ด้วย ดังนั้นหลังจากการจัดที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรแล้ว จึงต้องมีการส่งเสริม และพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรและพัฒนาพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพในการผลิตควบคู่กัน กล่าวคือ การ สร้างความรู้ให้เกษตรกรเข้าใจกฎระเบียบ หลักเกณฑ์ และเงื่อนไข โครงการต่างๆให้มากขึ้น รวมทั้ง ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพมากขึ้นผ่านระบบประชาคม และเน้นการบูรณาการกับหน่วยงานใน พื้นที่ เพื่อมุ่งพัฒนาพื้นที่ ส.ป.ก. ให้ทำการเกษตรมีศักยภาพเพิ่มมากขึ้น รวมถึงพัฒนาอาชีพให้ เกษตรกรในพื้นที่ที่มีความมั่นคงยั่งยืน เน้นการผลิตสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพ เพิ่มศักยภาพให้เป็น เกษตรกรปราดเปรื่องด้วยการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับศักยภาพของพื้นที่ เพิ่ม ประสิทธิภาพและการบริหารจัดการพื้นที่กับเกษตรกรภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้น การติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ในที่ดินจึงเป็นงานที่สำคัญของ ส.ป.ก. เพื่อที่จะติดตาม ความก้าวหน้าของการพัฒนาโครงการต่างๆของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินและนำมาประเมินผลการ ดำเนินการการใช้ประโยชน์ในที่ดินจึงจะทำให้ทราบถึงประสิทธิภาพและการประสิทธิผล รวมทั้งปัญหา อุปสรรคเพื่อที่จะทำให้ ส.ป.ก. สามารถตรวจสอบและติดตามการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม อย่างเหมาะสม ผ่านการสานต่อ หรือปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ เพื่อที่จะทำให้พื้นที่เกษตรและภาคเกษตรมีศักยภาพที่ยั่งยืนและแข็งแกร่งที่สุด

1.2 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน
- 2) เพื่อติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ในที่ดินของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน
- 3) เพื่อศึกษาวิธีการลดต้นทุนของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

1.3 ขอบเขตการติดตามและประเมินผล

การติดตามและประเมินผลครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตการประเมินผลใน 2 ด้าน ดังนี้

- 1) ขอบเขตด้านประชากร ประชากรที่ใช้ศึกษาครั้งนี้ได้แก่ เกษตรกรจำนวน 679 ราย ได้แก่ ภาคเหนือ คือ กำแพงเพชร จำนวน 84 ราย เชียงราย จำนวน 100 ราย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ มหาสารคาม จำนวน 73 ราย อุตรดิตถ์ จำนวน 86 ราย ภาคกลาง คือ ลพบุรี จำนวน 100 ราย สุพรรณบุรี จำนวน 101 ราย และภาคใต้ นครศรีธรรมราช จำนวน 77 ราย พัทลุง จำนวน 76 ราย
- 2) ขอบเขตด้านเนื้อหา การติดตามและประเมินผลครอบคลุมเนื้อหา 4 ด้าน หลักๆ คือ ข้อมูล พื้นฐานทั่วไปของเกษตรกร ข้อมูลการใช้ประโยชน์ในที่ดิน และการลดต้นทุนการผลิต

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การติดตามและประเมินผลครั้งนี้ นอกจากเป็นตัวชี้วัดของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อ เกษตรกรรมแล้ว ได้ข้อมูลการลดต้นทุนของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน และทิศทางแนวทางการบริหาร จัดการที่ดินและเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

1.5 นิยามศัพท์

เขตปฏิรูปที่ดิน หมายถึง เขตที่ดินที่พระราชกฤษฎีกากำหนดให้เป็นเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม

เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรที่ได้รับเอกสารสิทธิให้เข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน

เกษตรกรรม หมายถึง การประกอบอาชีพทางการเกษตร ประกอบด้วยการเพาะปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ รวมทั้งการแปรรูปผลิตผลต่างๆ จากผลผลิตทางการเกษตร

การใช้ประโยชน์ที่ดิน หมายถึง การเข้าไปทำประโยชน์ในที่ดิน ส.ป.ก. ตามข้อกำหนดของพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม คือ

1. ใช้เพื่อ การประกอบเกษตรกรรม หรือ
2. ประกอบกิจการสนับสนุนต่าง ๆ ได้แก่ 1) กิจการทางวิชาการเกษตร 2) กิจการที่ส่งเสริมหรือประกันราคาพืชผลการเกษตรหรือลดต้นทุนทางการเกษตร 3) กิจการที่เป็นข้อตกลงร่วมกับ ส.ป.ก. ในการดำเนินการผลิตและจำหน่ายผลิตผลทางการเกษตร 4) กิจการที่เป็นการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมและปัจจัยการผลิต ตลอดจนการผลิต การจำหน่ายและการตลาดให้เกิดผลดียิ่งขึ้น และ 5) กิจการที่เป็นการบริการหรือเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของเกษตรกรทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมในเขตดำเนินการปฏิรูปที่ดิน หรือ
3. กิจการที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปที่ดิน ได้แก่ กิจการแปรรูปผลิตผล ซึ่งใช้ผลผลิตทางการเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดินเป็นหลัก

การลดต้นทุนการผลิต หมายถึง การทำการเกษตรเพื่อเพิ่มผลิตผลให้สอดคล้องตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ใช้แนวทางการลดค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิต การเพิ่มผลผลิตต่อไร่ การตลาด และการบริหารจัดการ เพื่อให้เกษตรกร มีต้นทุนการผลิตลดลงและมีผลผลิตต่อหน่วยเพิ่มขึ้น รวมทั้งผลผลิตมีคุณภาพได้มาตรฐาน สร้างโอกาสในการแข่งขันสินค้าเกษตร

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ที่ดินและการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ปีการเพาะปลูก 2559/2560 ในครั้งนี้ ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแยกเป็นประเด็นได้ดังนี้

- ตอนที่ 1 การใช้ประโยชน์ที่ดินในประเทศไทย
- ตอนที่ 2 การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมในประเทศไทย
- ตอนที่ 3 รูปแบบการเกษตรที่สำคัญ
- ตอนที่ 4 การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต
- ตอนที่ 5 การติดตามประเมินผล
- ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 การใช้ประโยชน์ที่ดินในประเทศไทย

2.1.1 พื้นที่ทางการเกษตรในประเทศไทย

จากสถิติของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ในปี พ.ศ. 2557 ประเทศไทยมีเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร 149.23 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 46.53 ของเนื้อที่ทั้งประเทศ เนื้อที่ป่าไม้ 102.29 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 31.89 ของเนื้อที่ทั้งประเทศ เนื้อที่ที่เหลือเป็น เนื้อที่นอกการเกษตรจำนวน 69.19 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 21.57 ของเนื้อที่ทั้งประเทศ ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 การใช้ที่ดินของประเทศไทย พ.ศ. 2557

การใช้ที่ดิน	เนื้อที่ (ล้านไร่)	ร้อยละของเนื้อที่ทั้งประเทศ
1. เนื้อที่ถือครองทางการเกษตร	149.23	46.53
2. เนื้อที่ป่าไม้	102.29	31.89
3. เนื้อที่นอกการเกษตร	69.19	21.57
เนื้อที่ทั้งประเทศ	320.70	100.00

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2558

นอกจากนี้ การใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์ทางการเกษตรของไทย ส่วนใหญ่ใช้เพื่อทำนา รองลงมาคือการทำไร่ และปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้น โดยจำแนกออกเป็นที่นาประมาณ 69.96 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 46.88 ของเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร ที่ไม้ผลและไม้ยืนต้นประมาณ 34.92 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 23.40 ของเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร ที่พืชไร่ประมาณ 31.15 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 20.88 ของเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร ที่เหลืออีกประมาณ 13.2 ล้านไร่ หรืออีกประมาณร้อยละ 8.85 ของเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร ใช้ประโยชน์ทางด้านที่สวนผักและไม้ดอกและอื่นๆ ดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 ลักษณะการถือครองที่ดินทางการเกษตรของประเทศไทย พ.ศ.2557

ลักษณะการถือครองที่ดินทางการเกษตร	เนื้อที่ (ล้านไร่)	ร้อยละของเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร
1. ที่นา	69.96	46.88
2. ที่พืชไร่	31.15	20.88
3. ที่ไม้ผลและไม่ยืนต้น	34.92	23.40
4. ที่สวนผักและไม่ดอก	1.40	0.94
8. ที่อื่นๆ	11.80	7.91
เนื้อที่ถือครองทางการเกษตร	149.23	100.00

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2558

ตอนที่ 2 การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมในประเทศไทย

2.2.1 แนวคิด หลักการ การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมในประเทศไทย

พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2519 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2532 มาตรา 4 ให้ความหมายของ “การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม” ว่า หมายถึง การปรับปรุงเกี่ยวกับสิทธิและการถือครองในที่ดินเพื่อเกษตรกรรม รวมตลอดถึงการจัดที่อยู่อาศัยในที่ดินเพื่อเกษตรกรรมนั้น โดยรัฐนำที่ดินของรัฐ หรือที่ดินที่รัฐจัดซื้อหรือเวนคืนจากเจ้าของที่ดินซึ่งมิได้ทำประโยชน์ในที่ดินนั้นด้วยตนเอง หรือมีที่ดินเกินสิทธิตามพระราชบัญญัตินี้ เพื่อจัดให้แก่เกษตรกรผู้ไม่มีที่ดินของตนเอง หรือเกษตรกรที่มีที่ดินเล็กน้อยไม่เพียงพอแก่การครองชีพ และสถาบันเกษตรกรได้เข้าซื้อ เช่า หรือเช่าทำประโยชน์ โดยรัฐให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม การปรับปรุงทรัพยากรและปัจจัยการผลิต ตลอดจนการผลิต และการจำหน่ายให้เกิดผลดียิ่งขึ้น

ที่ดินที่นำมาปฏิรูปที่ดิน

ที่ดินที่นำมาปฏิรูปที่ดินแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ที่ของรัฐและที่ของเอกชน

1. ที่ของรัฐ

ที่ของรัฐที่นำมาปฏิรูปที่ดิน มี 4 ประเภทได้แก่

1) ที่สาธารณประโยชน์ที่ประชาชนเลิกใช้ร่วมกันหรือได้เปลี่ยนสภาพไป เช่น พุ่หญ้าเลี้ยงสัตว์ ซึ่ง ส.ป.ก. จะเข้าดำเนินการในที่ดินดังกล่าวเมื่อสภาพเปลี่ยนแปลงจนสภาพข้อเท็จจริงในการเลิกใช้ประโยชน์ร่วมกันของประชาชนและความเห็นสมควรให้นำมาปฏิรูปที่ดินโดยผ่านความเห็นชอบจากอำเภอและจังหวัดแล้ว

2) ที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ หรือที่ดินที่สงวนหวงห้ามไว้ตามความต้องการของทางราชการ เช่น ที่หวงห้ามทหาร ที่ราชพัสดุซึ่งกระทรวงการคลังดูแล เมื่อได้รับความยินยอมจากทางราชการว่าไม่จำเป็นต้องใช้ที่ดินนั้นแล้ว ส.ป.ก. จะนำมาปฏิรูปที่ดิน

3) ที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินซึ่งเป็นที่รกร้างว่างเปล่า หรือที่ดินที่ถูกทอดทิ้งกลับมาเป็นของแผ่นดินโดยประการอื่นตามกฎหมายที่ดิน และที่ดินจำแนกออกจากเขตป่าไม้ถาวรตามมติคณะรัฐมนตรี

ในกรณีที่เป็นที่ดินแปลงค่อนข้างใหญ่ มีความเหมาะสมต่อการเกษตร และยังไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดิน คณะกรรมการที่ดินแห่งชาติจะพิจารณาขอให้ ส.ป.ก. ดำเนินการปฏิรูปที่ดิน

4) ที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติเสื่อมโทรมซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติให้ดำเนินการปฏิรูปที่ดิน

2. ที่ของเอกชน

ได้แก่ ที่ดินที่มีเอกสารสิทธิตามประมวลกฎหมายที่ดิน เช่น โฉนดที่ดิน และหนังสือรับรองการทำประโยชน์ เช่น น.ส. 3 หรือ น.ส. 3ก และ ส.ป.ก. ได้ที่ดินนั้นมาโดยการซื้อหรือเวนคืนจากเอกชน หรือเอกชนบริจาคที่ดินนั้นให้ ส.ป.ก. เพื่อนำมาดำเนินการปฏิรูปที่ดินต่อไป นอกจากนี้ที่ของเอกชนยังรวมถึงที่ดินพระราชทาน (ที่ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์) อีกด้วย

ผู้มีสิทธิได้รับการจัดที่ดิน

ผู้ที่มีสิทธิได้รับการจัดที่ดินจากการปฏิรูปที่ดินสามารถแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ตามประเภทของการจัดที่ดิน ดังนี้

1. กรณีจัดที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

ผู้มีสิทธิได้รับการจัดที่ดิน ได้แก่ เกษตรกร และสถาบันเกษตรกร

1) เกษตรกร ซึ่งตามนิยามในมาตรา 4 พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

เกษตรกรแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

- ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ ผู้ที่เป็นเกษตรกรอยู่แล้ว และใช้เวลาส่วนใหญ่ในรอบปีเพื่อประกอบเกษตรกรรมในท้องถิ่นนั้น และต้องเป็นผู้ที่ไม่มีที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเป็นของตนเองหรือมีที่ดินเล็กน้อยไม่เพียงพอแก่การครองชีพ

- ผู้ประสงค์จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ ผู้ที่ยังไม่เป็นเกษตรกรแต่ประสงค์จะเป็นเกษตรกรและขอรับการจัดที่ดินจากการปฏิรูปที่ดิน โดยบุคคลดังกล่าวต้องไม่มีที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเป็นของตนเอง และต้องไม่มีอาชีพอื่นซึ่งมีรายได้ประจำเพียงพอแก่การยังชีพด้วย เกษตรกรในกลุ่มนี้ประกอบด้วย

- ผู้ยากจน หมายถึง ผู้มีรายได้และสิทธิประโยชน์ต่างๆที่สามารถคิดเป็นตัวเงินรวมกันแล้วไม่สูงกว่าอัตรารายได้ที่คณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (คปก.) กำหนด คือ 15,000 บาทต่อคนต่อปี

- ผู้จบการศึกษาทางเกษตรกรรม หมายถึง ผู้ที่จบการศึกษาไม่ต่ำกว่าระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพหรือเทียบเท่าในประเภทวิชาเกษตรกรรม

- บุตรของเกษตรกร หมายถึง บุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก

2) สถาบันเกษตรกร หมายถึง กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์การเกษตร และชุมนุมสหกรณ์การเกษตรตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์

2. กรณีจัดที่ดินเพื่อกิจการอื่นที่เป็นการสนับสนุนหรือเกี่ยวเนื่องกับการปฏิรูปที่ดิน ได้แก่ บุคคลหรือนิติบุคคลผู้มีความสามารถตามกฎหมายและประกอบกิจการตามที่กำหนดในประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

3. กรณีจัดที่ดินเพื่อกิจการสาธารณูปโภค ได้แก่ ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หน่วยงานของรัฐ และเอกชนที่ดำเนินการโดยไม่หวังผลกำไร

4. การจัดที่ดินเพื่อการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ตามกฎหมายอื่น ได้แก่บุคคลหรือนิติบุคคลซึ่งได้รับอนุญาตให้ประกอบกิจการในการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ตามกฎหมายอื่น เช่น การทำเหมืองแร่ การอุตสาหกรรม การระเบิดย่อยหิน เป็นต้น

หน้าที่ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

เมื่อเกษตรกรที่ได้รับการคัดเลือกให้ได้เข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดินลงชื่อในหนังสือรับมอบที่ดิน หรือทำสัญญาเช่า ซื้อ หรือสัญญาจัดให้โดยมีค่าชดเชยเรียบร้อยแล้ว จะต้องเริ่มเข้าทำประโยชน์ในที่ดินนั้น และมีหน้าที่ต้องปฏิบัติดังนี้

1. ทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเองอย่างเต็มความสามารถและไม่นำที่ดินนั้นทั้งหมดหรือบางส่วนไปให้ผู้อื่นเข้าทำประโยชน์ เช่าหรือขาย หากไม่ต้องการจะทำประโยชน์ในที่ดินให้ยื่นคำขอ สละสิทธิ หรือขอโอนสิทธิในที่ดินนั้นให้สามีหรือภริยา หรือบุตรที่บรรลุนิติภาวะโดยยื่นคำขอได้ที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัด (ส.ป.ก.จังหวัด)

2. ไม่เปลี่ยนแปลงสภาพที่ดิน จนเป็นเหตุให้ที่ดินเสื่อมสภาพความเหมาะสมแก่การประกอบกิจกรรม เช่น ขุดหน้าดินไปขาย

3. ไม่ขุดบ่อเพื่อเกษตรกรรม เกินกว่าร้อยละ 5 ของพื้นที่ที่ได้รับมอบ เช่น ถ้า ส.ป.ก.จัดที่ดินให้ 20 ไร่ จะขุดบ่อได้ไม่เกิน 1 ไร่ และต้องไม่ปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างใดๆนอกเหนือจากการปลูกสร้างโรงเรือนยุงฉาง ที่อยู่อาศัยหรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆที่ใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรของเกษตรกรนั้นตามสมควร หากต้องการกระทำการใดๆที่เกินจากนี้ หรือนำดินที่ขุดได้ออกจากที่ดิน ให้ยื่นคำขออนุญาตต่อ ส.ป.ก. จังหวัดก่อน

4. ดูแลรักษาหมุดหลักฐานและหลักเขตในที่ดินที่ได้รับมอบมิให้เกิดชำรุดเสียหายหรือเคลื่อนย้ายไปจากตำแหน่งเดิม

5. ไม่กระทำการใดๆ ในลักษณะที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่สิ่งก่อสร้างในโครงการปฏิรูปที่ดินสภาพแวดล้อม หรือเสียหายต่อการทำประโยชน์ในที่ดินของเกษตรกรอื่น

6. ปฏิรูปตามมติคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (คปก.) และคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินจังหวัด (คปจ.)

7. ปฏิบัติตามสัญญาที่ยืมที่ทำกับ ส.ป.ก.และตามพันธกรณีที่มียู่กับสถาบันการเงินหรือบุคคลที่ดำเนินงานร่วมกับ ส.ป.ก. เช่น ตามสัญญาที่ยืมเงินกับ ธ.ก.ส. หรือสัญญาตามโครงการพัฒนาการเกษตรร่วมกับภาคเอกชน

นอกจากนี้ ยังมีการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกป่าหรือไม้ยืนต้นไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 ของเนื้อที่ในแปลงที่ดินที่ได้รับการจัดจาก ส.ป.ก. อีกด้วย

ถ้าเกษตรกรไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ ปฏิรูปที่ดินจังหวัดจะมีหนังสือเตือนให้ปฏิบัติให้ถูกต้องภายในเวลาที่กำหนด ถ้าเกษตรกรยังคงฝ่าฝืนโดยไม่มีเหตุอันสมควร คณะกรรมการปฏิรูปที่ดินจังหวัด (คปจ.) จะมีคำสั่งให้สละสิทธิ และต้องออกจากที่ดิน รวมถึงอาจถูกดำเนินคดีอาญาด้วย

2.2.2 ยุทธศาสตร์สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ได้กำหนดโครงการ/กิจกรรมปี 2560 ตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) นโยบายด้านความมั่นคงแห่งชาติ (พ.ศ. 2558-2564) นโยบายสำคัญของรัฐบาล ยุทธศาสตร์

จัดสรรงบประมาณประจำปี นโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แผนพัฒนาระบบเกษตรดิจิทัลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (พ.ศ. 2560- 2564) และนโยบายอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกษตรกรได้รับสิทธิเข้าทำประโยชน์ในที่ดินเขตปฏิรูปที่ดิน และเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินได้รับการส่งเสริมพัฒนาอาชีพ การดำเนินงานในผลผลิตที่ 1 คือ เกษตรกรได้รับการจัดที่ดินและสิทธิเข้าทำประโยชน์ที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน โดย ส.ป.ก. มีการจัดที่ดินให้เกษตรกร 2 ประเภท คือ ที่ดินทำกินและที่ดินชุมชน สำหรับผลผลิตที่ 2 คือ เกษตรกรได้รับการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพและสร้างมูลค่าที่ดิน โดยการจัดให้มีโครงการ/กิจกรรมต่างๆ ที่สำคัญ ได้แก่ การพัฒนาผู้แทนเกษตรกร การสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ โครงการขับเคลื่อนชุมชนสู่เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาองค์ความรู้โดยใช้กระบวนการวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

2.3.3 ผลการดำเนินการจัดที่ดิน

ตลอดระยะเวลาสี่ทศวรรษที่ผ่านมา หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 ส.ป.ก. ได้ดำเนินการจัดที่ดินให้แก่เกษตรกรผู้ไร้ที่ดินทำกินในเขตปฏิรูปที่ดินแล้วกว่า 35.83 ล้านไร่ และมีเกษตรกรได้รับการจัดที่ดินแล้วกว่า 2.82 ล้านราย (3 ตุลาคม 2560) โดยพื้นที่ส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 98 ที่นำมาดำเนินการจัดที่ดินนั้นเป็นที่ดินของรัฐ และส่วนที่เหลือจะเป็นที่ดินเอกชนที่ได้มาจากการจัดซื้อและอีกส่วนหนึ่ง ส.ป.ก. ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งเป็นที่ดินประเดิมเริ่มแรกของการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2518 ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 44,396 ไร่ 2 งาน 79 ตารางวา ครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ฉะเชิงเทรา ปทุมธานี นครนายก และจังหวัดนครปฐม นอกจากนี้ ส.ป.ก. ยังได้ดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน พัฒนาอาชีพ และพัฒนารายได้ให้แก่เกษตรกร ตามวิสัยทัศน์และพันธกิจ ที่ได้กำหนดไว้อย่างต่อเนื่อง (กมล เรืองเดช และสุนิสา เอกธิการ, 2560; สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม, 2560)

ตอนที่ 3 รูปแบบการเกษตรที่สำคัญ

2.3.1 เกษตรกรรมเชิงเดี่ยว (Monoculture)

เกษตรกรรมเชิงเดี่ยว หรือ Monoculture เป็นการทำเกษตรกรรมโดยการปลูกพืชชนิดเดียวในพื้นที่บริเวณกว้าง โดยมีวัตถุประสงค์หลักในทางพาณิชย์ทั้งภายในและภายนอกประเทศ และมีการพึ่งพาเครื่องจักรการเกษตรแทนแรงงานคน ซึ่งข้อดีของการปลูกพืชในลักษณะนี้คือสามารถเลือกการดูแลและกำจัดศัตรูพืชได้โดยง่าย แต่ในทางกลับกันระบบการผลิตดังกล่าวต้องอาศัยการพึ่งพิงการสร้างผลผลิตจากภายนอกจำนวนมาก ซึ่งราคาของวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการเพาะปลูกจะมีความผันผวนตามกลไกทางการตลาดและการแข่งขันกันระหว่างผู้ผลิตด้วยตนเอง ทำให้เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ นอกจากนี้การพัฒนาผลผลิตในรูปแบบดังกล่าวยังต้องอาศัยการใช้ปุ๋ยเคมี และยากำจัดศัตรูพืชอีกจำนวนมาก ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตและภาวะความเสี่ยงต่อการขาดทุนของเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้น (มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนไทย, 2548)

2.3.2 การทำเกษตรผสมผสาน (Integrated Farming System)

เกษตรผสมผสานเป็นระบบเกษตรที่เน้นการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ชนิดต่างๆ ตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไปอยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยส่งเสริมให้เกิดการเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งความสำเร็จของระบบเกษตรผสมผสานจะขึ้นอยู่กับ การวางรูปแบบและการดำเนินการในแต่ละกิจกรรมที่สอดคล้องและเหมาะสมต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม รวมถึงการใช้ทรัพยากรปัจจัยการผลิต ที่ดิน เงินทุน และแรงงานอย่างมีประสิทธิภาพ (วีระชัย นาควิบูลย์วงศ์ และคณะ, 2554)

2.3.3 เกษตรทฤษฎีใหม่

การเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นการเกษตรที่ประบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานให้แก่เกษตรกรไทย โดยเป็นระบบการเกษตรที่มีการพัฒนาต่อยอดมาจากเกษตรผสมผสาน โดยมีหลักการสำคัญดังนี้ (วีระชัย นาควิบูลย์วงศ์ และคณะ, 2554)

- 1) เป็นรูปแบบการเกษตรที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่ขนาดเล็ก (10-20 ไร่)
- 2) ยึดหลักการทำเกษตรเพื่อเลี้ยงตนเองได้แบบค่อยเป็นค่อยไป
- 3) มีการดำเนินการกิจกรรมทางการเกษตรหลายอย่างในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างสมดุลในระบบนิเวศและเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน
- 4) ในทฤษฎีการแบ่งพื้นที่การเกษตรออกเป็นส่วนๆ คือ (ภาพที่ 2.1)
  - พัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาเพื่อการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และประมง ร้อยละ 30 ของพื้นที่
  - ปลูกข้าวโดยใช้น้ำฝนเพื่อการบริโภคในครัวเรือนให้พอเพียงตลอดปี ร้อยละ 30 ของพื้นที่
  - เพาะปลูกพืชไร่ พืชสวน และพืชสมุนไพร ร้อยละ 30 ของพื้นที่
  - ปลูกสร้างที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ และโรงเรือนอื่นๆ ร้อยละ 10 ของพื้นที่

ภาพที่ 2.1 การจัดสรรพื้นที่ทำกินและอยู่อาศัยตามหลักเกษตรทฤษฎีใหม่
ที่มา: มูลนิธิปณิธาน, 2560.

2.3.4 วนเกษตร (Agro-forestry)

ระบบวนเกษตรเป็นการเกษตรที่นำเอาหลักการความยั่งยืนของระบบป่าธรรมชาติมาใช้ในการทำการเกษตร ร่วมกับการจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้เกิดความหลากหลายและความสมดุลของชนิดพืชและสัตว์ ซึ่งทำให้ระบบวนเกษตรมีลักษณะเด่นที่สำคัญคือการรวมเอากิจกรรมด้านเกษตรกรรมผสมผสานและด้านการป่าไม้ไว้ในพื้นที่เดียวกัน และนอกจากนี้การมีไม้ยืนต้นในแปลงเกษตร ยังช่วยผลิตธาตุอาหารจำนวนมากซึ่งคล้ายคลึงกับนิเวศธรรมชาติ ซึ่งแตกต่างจากระบบเกษตรเชิงเดี่ยวที่มีการสูญเสียธาตุอาหารจากฟาร์มในอัตราที่สูง (ณัฐพล ขานหมัด และคณะ, 2560; วีระชัย นาควิบูลย์วงศ์ และคณะ, 2554)

ประเภทของระบบวนเกษตรสามารถจำแนกตามการได้มาของพื้นที่ป่าไม้ในแปลงเกษตร โดยสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ 1.ป่าธรรมชาติ เป็นแปลงวนเกษตรที่ป่าไม้ภายในแปลงเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยมีพืชพรรณชนิดต่างๆ เจริญเติบโตเองตามธรรมชาติจนพัฒนากลายเป็นป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเจ้าของที่ดินมีการทำการเกษตรเพิ่มเติมร่วมในพื้นที่ภายหลัง 2.ป่าปลูกใหม่ เป็นแปลงวนเกษตรที่เจ้าของที่ดินได้เพาะปลูกไม้ยืนต้น ไม้ประจำถิ่น หรือพืชสมุนไพรขึ้นภายในแปลงเกษตรภายหลัง ร่วมกับกิจกรรมทางการเกษตรอื่นๆ (ณัฐพล ขานหมัด และคณะ, 2560)

2.4 การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต (ลดต้นทุน/เพิ่มรายได้)

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้กำหนดเป้าหมายให้ ปี 2559 เป็นปีแห่งการ “ลดต้นทุน” การผลิตทางการเกษตร และการเพิ่มโอกาสในการแข่งขันสินค้าเกษตร

แนวทางในการลดต้นทุน ประกอบด้วย การลดค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิต การเพิ่มผลผลิตต่อไร่ การตลาด และการบริหารจัดการ เพื่อให้เกษตรกร มีต้นทุนการผลิตลดลงและมีผลผลิตต่อหน่วยเพิ่มขึ้น รวมทั้งผลผลิตมีคุณภาพได้มาตรฐาน สร้างโอกาสในการแข่งขันสินค้าเกษตร

1. การลดต้นทุน

ในมุมมองของกรมวิชาการเกษตร ต้นทุนการผลิต ถือเป็นหัวใจสำคัญของการเกษตร ซึ่งปัจจุบันเกษตรกรหลายรายยังมีความสับสนในเรื่องของต้นทุนการผลิต เนื่องจากต้นทุนการผลิตมีมูลค่าสูงขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้เกษตรกรไม่สามารถบริหารจัดการตัวเองได้ ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยการผลิต ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เครื่องมือการเกษตร ฯลฯ ที่มีการเปลี่ยนแปลงพลิกผันไป ทำให้เกษตรกรไม่สามารถควบคุมสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ด้วยตนเอง ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าปัจจัยดังกล่าวข้างต้นมีความสำคัญและเกี่ยวข้องต่อการลดต้นทุนการผลิต (กรมวิชาการเกษตร, 2559)

การลดต้นทุนทางการเกษตร ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับต้นทุน เริ่มต้นตั้งแต่การเลือกพื้นที่เพาะปลูก ถ้าพื้นที่ปลูกเป็นดินเลว ที่ลุ่มน้ำท่วมขังหรือที่ดอนขาดน้ำ ส่งผลให้พืชโตช้าหรือเสียหาย ทำให้เพิ่มต้นทุนการปรับพื้นที่ และค่าซ่อมแซมต้นพืชเสียหาย การเลือกพืชให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ส่งผลให้พืชเจริญเติบโตดี ทำให้ลดต้นทุนการดูแลรักษา การลดค่าใช้จ่ายการผลิต เช่น การให้น้ำ การให้ปุ๋ย การลดปุ๋ยเคมี การลดสารเคมี การป้องกันและกำจัดศัตรูพืช เช่น การวินิจฉัยศัตรูพืชและการเลือกใช้วิธีการป้องกันกำจัดถูกต้อง ส่งผลให้ลดต้นทุนด้านการป้องกันกำจัดศัตรูพืชได้ การลดจำนวนเมล็ดพันธุ์ ให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม จะทำให้ต้นทุนต่อไร่ลดลง ต่อมา คือการลดสิ่งไม่จำเป็นและลดการสูญเสียเปล่า เช่น

ถ้าที่ดินมีปุ๋ยอยู่ก็ไม่จำเป็นต้องใส่ปุ๋ยเพิ่มมากเกินไปจนความจำเป็น หรือไม่จำเป็นต้องใช้อาหารเสริมพืชราคาแพง หรือใส่ปุ๋ยแล้วให้น้ำเพื่อป้องกันการระเหยไปในอากาศ มีขั้นตอนการเก็บเกี่ยวที่ถูกต้อง ส่งผลให้ได้ผลผลิตมีคุณภาพ ลำต้นไม่เสียหาย และสุดท้ายคือการลดค่าจ้างหรือวัสดุ เช่น การรวมกลุ่มกันของเกษตรกรเพื่อรวมกันซื้อหรือรวมกันใช้เครื่องจักรกลจะทำให้ซื้อได้ในราคาถูก

2. การเพิ่มผลผลิต

การได้ผลผลิตที่เต็มศักยภาพและคุ้มค่า ต้องคำนึงถึงการลดต้นทุนให้สอดคล้องกับการให้ผลผลิต การเพาะปลูกอย่างถูกต้อง เช่น การให้ปุ๋ยอย่างถูกต้อง เพิ่มระบบน้ำ การเตรียมดินที่ดีมีการปรับปรุงดินก่อนการเพาะปลูก การเลือกชนิดพืชมาปลูกใช้พันธุ์พืชที่ดีจะทำให้ผลผลิตสูงขึ้น เมื่อคิดต้นทุน กำไร ยังทำให้ต้นทุนต่อกิโลกรัมลดลง กำไรเพิ่มขึ้น ต่อมาคือการสร้างมูลค่าเพิ่ม เช่น การสร้างสินค้าให้มีค่าน่าเชื่อถือ สร้างให้ตัวสินค้ามีที่มาของการผลิต การแปรรูป การบรรจุหีบห่อที่สวยงาม ยกระดับราคาสินค้าให้มีคุณค่ามากขึ้น ขายได้ราคาสูงขึ้น มีกำไรมากขึ้น และเพิ่มการทำเกษตรผสมผสานการดำรงชีพแบบพอเพียง เช่น ปลูกพืชผสมผสาน ทำให้ใช้ปัจจัยการผลิตมีประสิทธิภาพ เกื้อกูลกัน จะทำให้ต้นทุนการเกษตรลดลง และการใช้ชีวิตแบบพอเพียงจึงจะเกิดการพึ่งตนเองได้

3. ด้านการตลาด

ปัจจัยที่มีผลต่อระบบการตลาดสินค้าเกษตร ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงด้านการผลิต ลักษณะการผลิตและการจำหน่ายของเกษตรกร รสนิยมและความต้องการของผู้บริโภค ควรปลูกพืชให้ตรงกับความต้องการของตลาด ทั้งชนิด ปริมาณ และคุณภาพ ทักษะและค่านิยมของผู้บริโภค ลักษณะพิเศษของตลาดสินค้าบางชนิด การแทรกแซงของรัฐบาล การเปลี่ยนแปลงของระบบตลาด

การตลาดสินค้าเกษตรเริ่มต้นจากแหล่งผลิต ด้วยการวางแผนการผลิตให้ตรงตามลักษณะความต้องการของผู้บริโภคและความต้องการของตลาด จบด้วยการจำหน่ายสินค้า (สด/แปรรูป) ให้แก่ผู้บริโภค ทั้งนี้มีกระบวนการทางการตลาดเข้ามาเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคเพื่อให้เกิดความพึงพอใจ

4. การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการต้นทุน เพิ่มคุณภาพผลผลิต ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ผศ.ดร. ธีรนา จิตต์สงวน, 2559) ได้อธิบายประเด็นการลดต้นทุน เพิ่มคุณภาพและมูลค่าของผลผลิตในไร่นา ไว้ดังนี้ “**ห้องทุ่งอุดม**” คือ การวางรากฐานการผลิตในไร่นาให้อุดมสมบูรณ์เกื้อกูลกับธรรมชาติที่สุด ประกอบด้วยการจัดการน้ำและบำรุงดินเพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมี แต่หันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่เกษตรกรสามารถเรียนรู้ทำเองได้ เสริมด้วยสารชีวภาพและจุลินทรีย์ต่าง ๆ ก็จะช่วยลดต้นทุนลงได้อย่างมาก “**เทคโนโลยีที่เหมาะสม**” เพราะความจริงก็คือ ไม่มีใครที่จะรู้จักที่ดินของเกษตรกรได้ดีเท่ากับตัวเกษตรกรแต่ละคนเอง การวางแผนการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เหมาะสม จึงต้องมาจากพื้นฐานการเอาใจใส่และใช้แรงงานของเกษตรกรเองเป็นหลัก แต่ในช่วงที่ผ่านมาจะพบว่าเกษตรกรมักจ้างแรงงานมากกว่า

การลงแรงด้วยตัวเอง ทำให้มีต้นทุนสูงขึ้นมาก แต่กลับมีประสิทธิภาพต่ำในการดูแลผลผลิตไม่ได้คุณภาพเท่าที่ควร การส่งเสริมวิธีคิดเรื่องการใช้จ่ายแรงงานของตนเองมากขึ้นจึงเป็นเรื่องสำคัญ รวมทั้งสนับสนุนให้เกษตรกรหันกลับมาใช้หลักการร่วมกันทำเพื่อลดต้นทุนเฉลี่ยจากขนาดที่ใหญ่ขึ้น เช่น การร่วมกันผลิตปุ๋ยจุลินทรีย์บำรุงดิน สารฮอร์โมน หรือการประสานงานร่วมกันในขั้นตอนการปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูป และการจำหน่ายไปพร้อมกัน เพื่อสร้างการลดต้นทุนและอำนาจต่อรองมากขึ้น “สังคมอ้อมชู” การสนับสนุนการจัดตั้งโรงสีขนาดย่อม เพื่อให้เกษตรกรในชุมชน ได้มีศูนย์กลางของกลุ่ม ที่จะเพิ่มความเข้มแข็งในการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพาภายนอก แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การแปรรูป การควบคุมคุณภาพหลังการเก็บเกี่ยว รวมถึงส่งเสริมให้วางแผนการตลาด พัฒนาบรรจุภัณฑ์ รวมทั้งแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวให้มีความหลากหลาย เพื่อเชื่อมโยงการจำหน่ายให้กับตลาด ชุมชน โรงเรียน และสู่สังคมภายนอก “รู้คุณแผ่นดิน” การส่งเสริมหลักคิดในการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในการดำรงชีวิตอย่างพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน ส่งเสริมให้ลดค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน รวมทั้งการเชื่อมประสานทุกมิติของชุมชน ประกอบด้วย บ้าน-วัด-โรงเรียน-เด็ก-ผู้สูงอายุ-สุขภาพ-สิ่งแวดล้อม ตลอดจนการเสริมสร้างให้ชาวนาเกิดความสามัคคี เชื้อมั่น และศรัทธาในอาชีพเกษตรกรรมบนผืนดิน

แนวทางการวางแผนการเพาะปลูก ปัจจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้ การเลือกลักษณะพื้นที่ที่เหมาะสม ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ธาตุอาหารในดิน ควรมีการปรับปรุงดินให้เหมาะสม การวางแผนด้านแรงงาน ให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ นับว่าเป็นสิ่งจำเป็น เพราะงานบางอย่างไม่สามารถใช้เครื่องทุ่นแรงทำแทนได้ เช่น การเตรียมดินกล้า การถอนแยก การเก็บเกี่ยว การวางแผนการเพาะปลูกที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศ การวางแผนด้านคมนาคมในแหล่งที่คมนาคมสะดวก เพื่อที่จะได้ขนส่งผลผลิตออกไปจำหน่ายได้รวดเร็ว ผลผลิตจะสดไม่คั่ง และไม่ทำให้เสียราคา การวางแผนการเลือกพันธุ์ที่จะมาเพาะปลูก เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ มาตรฐาน ตรงตามความต้องการของตลาด และได้ผลผลิตสูงอีกด้วย

แนวทางการบริหารจัดการน้ำ เริ่มจากการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ร่วมกัน ประกอบการใช้กลไกการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในการบริหารจัดการน้ำร่วมกัน โดยการใช้เกษตรกรรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำ สร้างข้อกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับ ความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจของเกษตรกรในการสร้างรักษาแหล่งน้ำตามกำลังของตนเอง โดยแหล่งเงินทุนสนับสนุนหลักมาจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และให้สมาชิกทุกคนยินยอมสละแรงงานและทุนทรัพย์ร่วมกัน การกำหนดรอบเวรการส่งน้ำ โดยการให้ผู้ใช้น้ำที่อยู่ปลายคูส่งน้ำรับน้ำมาเป็นอันดับแรก ต่อมาคือผู้รับน้ำกลางคูส่งน้ำ และสุดท้ายผู้ที่อยู่ต้นน้ำจะรับน้ำเป็นอันดับที่สาม หากผู้ใดฝ่าฝืนกฎข้อบังคับ ต้องยินยอมในการถูกปรับในอัตราที่กลุ่มสมาชิกกำหนด ส่วนบทบาทของหน่วยงานราชการต่าง ๆ ทำหน้าที่เกี่ยวกับการรับฟังความคิดเห็น การให้ความรู้ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานภาครัฐและประชาชน เพื่อนำไปสู่การวางแผนบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน (สุกิตติยา บุญหลาย และ ศิวัช ศรีโคคงกุล, 2560)

ตอนที่ 5 การติดตามและประเมินผล

2.5.1 นิยามของการติดตามและประเมินผล

การติดตาม (Monitoring) จัดเป็นการประเมินการดำเนินโครงการในลักษณะหนึ่ง แต่แตกต่างจากการประเมินโครงการ เนื่องจากเป็นการประเมินเพื่อผลักดันให้มีการดำเนินงานไปตามแผน โดยจุดมุ่งหมายของการติดตามคือเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารโครงการที่ควรปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเพื่อตรวจสอบการดำเนินงาน ประกอบกับเป็นการสร้างข้อมูลย้อนกลับไปให้ผู้ปฏิบัติงานใช้ในการดำเนินโครงการตามแผนต่อไป

การประเมิน (Evaluation) หมายถึง กระบวนการรวบรวมสารสนเทศเพื่อกำหนดคุณค่าและคุณประโยชน์ของโครงการที่ได้รับการประเมินอันเป็นเครื่องบ่งชี้ความก้าวหน้าของโครงการและความสำเร็จของโครงการ (สุวรรณ, 2557)

“การติดตามและการประเมินโครงการ” จึงเป็นการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกัน โดยเฉพาะการติดตามเป็นส่วนหนึ่งของการประเมิน และสนับสนุนข้อมูลแก่การประเมินได้เป็นอย่างดี

2.5.2 ประเภทของการติดตามและการประเมิน

การติดตามและการประเมินสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ประเภท ได้แก่

- (1) การประเมินที่แบ่งตามช่วงเวลาของโครงการ ซึ่งสามารถประเมินได้ตามช่วงเวลาของการดำเนินโครงการ ได้แก่ ประเมินก่อนการดำเนินโครงการ ประเมินระหว่างการดำเนินโครงการ และการประเมินเมื่อเสร็จสิ้นโครงการ
- (2) การประเมินที่แบ่งตามจุดมุ่งหมายที่ยึด ซึ่งสามารถทำได้ 2 ลักษณะคือ ลักษณะแรกเป็นการประเมินที่ยึดเอาจุดมุ่งหมายของโครงการโดยเปรียบเทียบผลสำเร็จของโครงการ และลักษณะที่สองคือยึดตามผลทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากโครงการ แม้ว่าผลที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นหรือไม่เป็นตามจุดมุ่งหมายของโครงการก็ตาม
- (3) การประเมินที่แบ่งตามความเชื่อมั่นหรือปรัชญา การประเมินลักษณะนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การประเมินเชิงระบบที่มีมาตรฐานหรือเกณฑ์สากลในการตัดสินคุณค่า และวิธีเชิงธรรมชาติที่ใช้การตัดสินคุณค่าตามเหตุผลของนักประเมิน เน้นวิธีการยืดหยุ่นตามสถานการณ์
- (4) การประเมินที่แบ่งตามนักประเมินหรือหน่วยงานผู้รับผิดชอบการประเมิน การประเมินลักษณะนี้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ การประเมินโดยนักประเมินภายในองค์กร และการประเมินโดยนักประเมินภายนอก ซึ่งเป็นนักประเมินที่ไม่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานโครงการ
- (5) การประเมินที่แบ่งตามวิธีการและลักษณะข้อมูลที่มุ่งประเมิน การประเมินแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ การประเมินเชิงปริมาณ การประเมินเชิงคุณภาพ และการประเมินเชิงผสมผสาน

ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินและการพึ่งตนเองของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

จากการทบทวนเอกสารการติดตามและประเมินผลและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน รูปแบบการเกษตร และการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินย้อนหลัง 9 ปี พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ได้รับการจัดสรรที่ดินจาก ส.ป.ก. มีการใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างน้อยร้อยละ 95.60 (ตารางที่ 2.3, ค่าเฉลี่ยย้อนหลัง) ซึ่งมีเพียง 2 ปีเท่านั้นที่ร้อยละการใช้ประโยชน์ที่ดินต่ำกว่าร้อยละ 95 (เกณฑ์ตัวชี้วัดจากสำนักงานงบประมาณในปีปัจจุบัน) คือ ปี 2553 และ 2555

ในด้านรูปแบบการผลิตพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 81.84) ในเขตปฏิรูปที่ดินยังใช้รูปแบบการผลิตแบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยว รองลงมาคือ เกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ และวนเกษตร โดยแนวโน้มการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากพืชเชิงเดี่ยวเป็นการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน (เกษตรผสมผสาน, เกษตรทฤษฎีใหม่ และวนเกษตร) ของเกษตรกร ยังไม่เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน ดังจะเป็นได้จากร้อยละของเกษตรกรที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวปรับตัวเพิ่มขึ้นและลดลงสลับกันในแต่ละปี (ตารางที่ 2.3)

เมื่อพิจารณาการพึ่งพาตนเองได้ของเกษตรกรพบว่า มีงานศึกษาวิจัยเพียงไม่กี่ฉบับที่ได้ดำเนินการศึกษาในประเด็นดังกล่าว และผลการศึกษามีความสอดคล้องกันคือ เกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินมีระดับการพึ่งพาตนเองได้อยู่ในระดับน้อยหรือน้อยที่สุด (ตารางที่ 2.3) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาครัฐ และ ส.ป.ก. ควรเร่งรัดส่งเสริมการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืนให้แก่เกษตรกร จนเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้และลดปัญหาการกระทำผิดกฎหมายการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมของเกษตรกรที่จะตามมา อาทิ การซื้อขาย ส.ป.ก.4-01 เป็นต้น

ตารางที่ 2.3 การใช้ประโยชน์ที่ดิน รูปแบบการเกษตร และระดับการพึ่งตนเองของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินย้อนหลัง 10 ปี

ปี	การใช้ประโยชน์ที่ดิน (ร้อยละ)	รูปแบบการผลิต (ร้อยละ)				ระดับการพึ่งตนเอง*	แหล่งที่มาของข้อมูล
		พืชเชิงเดี่ยว	เกษตรผสมผสาน	เกษตรทฤษฎีใหม่	วนเกษตร		
2551	96.58	-	-	-	-	น้อยที่สุด	ดารณี ชนะชนม์ (2553ก: 1-85)
2552	95.48	75.77	26.24	0.56	-	น้อย	ดารณี ชนะชนม์ (2553ข: 1-84)
2553	93.52	89.11	9.92	0.06	-	น้อย	ดารณี ชนะชนม์ (2554: 1-80)
2554	96.00	-	-	-	-	-	กลุ่มติดตามและประเมินผล (2554)
2555	94.61	87.34	6.14	0.68	-	น้อย	ดารณี ชนะชนม์ (2557: 1-67)

ปี	การใช้ประโยชน์ที่ดิน (ร้อยละ)	รูปแบบการผลิต (ร้อยละ)				ระดับการพึ่งตนเอง*	แหล่งที่มาของข้อมูล
		พืชเชิงเดี่ยว	เกษตรผสมผสาน	เกษตรทฤษฎีใหม่	วนเกษตร		
2556	95.47	-	-	-	-	-	ดารณี ชนะชนม์ (2556: 1-50)
2557	98.07	-	-	-	-	-	กลุ่มติดตามและประเมินผล (2557)

2558	95.10	-	-	-	-	-	กลุ่มติดตามและประเมินผล (2558)
2559	96.00	-	-	-	-	-	กลุ่มติดตามและประเมินผล (2559)
	-	75.12	23.65	0.25	0.25	-	ศุภมิตร ศรีวัฒนชัย (2560: 1-72)
ค่าเฉลี่ย	95.60	81.84	16.49	0.39	0.25	-	-

หมายเหตุ *เนื่องจากรูปแบบที่แตกต่างกันในการประเมินระดับการพึ่งพาตนเองของแต่ละงานวิจัย ผู้วิจัยจึงใช้การเทียบเคียงค่าข้อมูลใน 5 ระดับ คือ น้อยที่สุด น้อย ปานกลาง มาก มากที่สุด เพื่อปรับข้อมูลให้สามารถเปรียบเทียบกันได้

2.5.2 การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต

จากการทบทวนวรรณกรรมและเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินพบว่า ที่มา ส.ป.ก. ยังขาดการศึกษาเกี่ยวกับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดำเนินการได้อย่างจำกัดแต่อย่างไรก็ตาม จากการผลการศึกษาของ ศุภมิตร ศรีวัฒนชัย (2560) พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ ร้อยละ 55.17 ที่ได้รับการพัฒนาองค์ความรู้ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ (หลักสูตรการพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน) ประจำปีงบประมาณ 2559 สามารถลดต้นทุนการผลิตได้ 7,179.20 บาทต่อปี รองลงมา ร้อยละ 11.82 สามารถสร้างรายได้เพิ่มเติมได้ 3,086.50 บาทต่อปี ทำให้สุขภาพดีขึ้นและลดภาระค่ารักษาพยาบาล ร้อยละ 2.96 สร้างมาตรฐานสินค้า และเพิ่มช่องทางทางการตลาด ร้อยละ 0.74 ตามลำดับ (ดังแสดงตามตารางที่ 2.4)

ตารางที่ 2.4 จำนวนและร้อยละเกษตรกรจำแนกตามประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากการนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์

ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจาก การนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ ¹	รวมทั้งประเทศ		
	จำนวน (ราย)	ร้อยละ	จำนวนเงิน เฉลี่ย (บาท/ปี)
จำนวนรวม (ราย)	406	100.00	-
ลดต้นทุนการผลิต	224	55.17	7,179.20
สร้างรายได้เพิ่ม	48	11.82	3,086.50
สร้างมาตรฐานสินค้า	3	0.74	1,166.67
เพิ่มช่องทางทางการตลาด	3	0.74	3,666.67
ทำให้สุขภาพดีขึ้น	12	2.96	1,333.33

หมายเหตุ ¹ เกษตรกร 1 คน สามารถตอบได้มากกว่า 1 เรื่อง

บทที่ 3

วิธีการติดตามและประเมินผล

การติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ในที่ดินและการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ปีการเพาะปลูก 2559/2560 มีวิธีการติดตามและประเมินผล ดังนี้

3.1 กรอบแนวคิดและเกณฑ์การติดตามและประเมินผล

การติดตามและประเมินผลครั้งนี้เป็นการติดตามและประเมินผลประเภทการประเมินที่แบ่งตามวิธีการและลักษณะข้อมูลที่มุ่งประเมิน ซึ่งเป็นการประเมินเชิงปริมาณ (Quantitative evaluation) โดยใช้กระบวนการอย่างมีระบบให้ความสำคัญกับการวัดและรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามการประเมิน (สุวรรณ นาควิบูลย์วงศ์, 2557) โดยครั้งนี้วัดตามเกณฑ์ของสำนักงบประมาณรายจ่ายประจำปี พ.ศ.2560 ในผลิตที่ 1 ร้อยละของเกษตรกรที่ทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 95 (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2560)

ตารางที่ 3.1.1 กรอบแนวคิดการติดตามและประเมินผล

วัตถุประสงค์	ประเด็นการติดตามประเมินผล	ตัวชี้วัด	หน่วย	เกณฑ์
1.เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน	1.1ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของเกษตรกร	1.1.1 เพศ อายุ ระดับการศึกษา 1.1.2 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน 1.1.3 ตำแหน่งทางสังคม 1.1.4 สภาพเศรษฐกิจภายในครัวเรือนเกษตรกร	ราย ราย ราย/ จำนวน	
2.เพื่อติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ในที่ดินของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน	2.1จำนวนแปลงที่เกษตรกรถือครอง และขนาดการถือครองที่ดิน 2.2 การใช้ประโยชน์ในที่ดินเรื่องการปลูกพืช การเลี้ยงปศุสัตว์	2.1.1จำนวนแปลงที่เกษตรกรถือครอง 2.1.2 ขนาดการถือครองที่ดิน 2.2.1 เกษตรกรที่มีการใช้ประโยชน์ในที่ดิน 2.2.2 จำนวนเกษตรกรที่ปลูกพืชปศุสัตว์ ประมง	แปลง ไร่ ราย ราย บาท/ไร่	เกษตรกรไม่น้อยกว่าร้อยละ 95 มีการใช้ประโยชน์

วัตถุประสงค์	ประเด็นการติดตาม ประเมินผล	ตัวชี้วัด	หน่วย	เกณฑ์
		2.2.3 ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ 2.2.4 การได้รับประโยชน์ระดับความพึงพอใจการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน 2.2.5 เครื่องมือเครื่องจักรกล อุปกรณ์อำนวยความสะดวกในการทำการเกษตร 2.2.5 รูปแบบการผลิต 2.2.6 รูปแบบการจำหน่ายผลผลิต	บาท/ไร่ คะแนน ราคา/ระยะเวลา การใช้ งาน รูปแบบ กิจกรรม คะแนน	เกษตรกรมีความพึงพอใจไม่ต่ำกว่าระดับปานกลาง เกษตรกรมีความพึงพอใจไม่ต่ำกว่าระดับปานกลาง
	2.3 การพัฒนาองค์ความรู้ในการพัฒนาอาชีพ	2.3.1 เกษตรกรได้รับประโยชน์จากการพัฒนาองค์ความรู้ 2.3.1 ระดับความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการพัฒนาองค์ความรู้ในการพัฒนาอาชีพ	คะแนน	เกษตรกรมีความพึงพอใจไม่ต่ำกว่าระดับปานกลาง
3.เพื่อวิธีการลดต้นทุนของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน	3.1 มาตรฐานการผลิต 3.2 การลดต้นทุนการผลิตสอดคล้องตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง	3.1.1 รูปแบบมาตรฐานการผลิต 3.2.1 การเข้าร่วมโครงการลดต้นทุนตามนโยบายกระทรวงเกษตรฯ 3.2.2 การลดต้นทุนการผลิต 3.2.3 การเพิ่มรายได้การผลิต 3.2.4 องค์ความรู้ในการลดต้นทุน	รูปแบบ ราย ราย/บาท ราย/บาท เรื่อง	

3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการประเมินครั้งนี้คือเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินที่ได้รับ ประจำปีงบประมาณ รายจ่าย พ.ศ. 2560 จำนวนทั้งสิ้น 67,280 ราย

3.2.1 ขนาดของตัวอย่าง

การกำหนดขนาดตัวอย่าง (Sample size) เป็นการกำหนดขนาดตัวอย่างในกรณีที่ประชากรมีจำนวนแน่นอน โดยใช้สูตรของ Yamane (สุวรรณ, 2557) ดังนี้

$$\text{สูตรที่ใช้คือ } n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

N = ขนาดของประชากร

n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

e = ค่าความคลาดเคลื่อนของการสุ่มตัวอย่างที่ยอมรับได้ ($p = 0.05$)
= 397.6 ขนาดของตัวอย่างได้ผลเท่ากับ 398 ราย

3.2.2 การสุ่มตัวอย่าง เป็นการสุ่มตัวอย่างโดยอาศัยความน่าจะเป็น วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage random sampling) โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเกษตรกร 400 ราย จากทั่วประเทศมีวิธีการดังนี้

ขั้นที่ 1 แบ่งประชากรออกเป็น 4 ภาค (ภาคเหนือ, ภาคกลาง, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้)

ขั้นที่ 2 สุ่มเลือกจังหวัดภาคเหนือ 2 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2 จังหวัด ภาคกลาง 2 จังหวัด ภาคใต้ 2 จังหวัด รวม 8 จังหวัด

ขั้นที่ 3 สุ่มเกษตรกรจากอำเภอที่มีพื้นที่โครงการจากจังหวัดที่สุ่มตัวอย่างขั้นที่ 2 จำนวนอำเภอละ 100 ราย ได้เกษตรกรจำนวนทั้งสิ้น 800 ราย

ทั้งนี้ การสุ่มตัวอย่างจำนวน 800 ราย จากการเก็บข้อมูลเมื่อนำมาตรวจสอบพบข้อมูลผิดพลาด จึงทำให้ได้เหลือแบบข้อมูลที่สมบูรณ์ จำนวน 697 ราย คิดเป็นร้อยละ 87.92 ของจำนวนตัวอย่างทั้งหมด

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการติดตามและประเมินผล

เครื่องมือที่ใช้ในการติดตามและประเมินผลครั้งนี้ คือการใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่มีคำถามกำหนดไว้ล่วงหน้า โดยส่วนใหญ่เป็นลักษณะการสัมภาษณ์ปลายปิด (Closed-end interview) โดยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เพียงแต่เลือกตอบในหัวข้อที่กำหนดไว้ในแบบฟอร์มเท่านั้น ประกอบด้วย 4 ตอนคือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของเกษตรกร จำนวน 8 ข้อ

ตอนที่ 2 ข้อมูลการครอบครองที่ดิน จำนวน 2 ข้อ

ตอนที่ 3 ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน จำนวน 9 ข้อ

ตอนที่ 4 ข้อมูลการลดต้นทุนการผลิตสอดคล้องตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 4 ข้อ

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การติดตามและประเมินผลครั้งนี้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างต่างๆ โดยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลภายหลังกลุ่มตัวอย่างได้รับการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพแล้วในทุกกิจกรรม ประมาณ 2-3 เดือน ในปีงบประมาณ 2560 โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลดังนี้

3.4.1 เก็บข้อมูลพื้นฐานทั่วไป โดยให้ผู้ข้อมูลตอบตามความเป็นจริง

3.4.2 เก็บข้อมูลจำนวนแปลงที่เกษตรกรถือครอง และขนาดการถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์ในที่ดินเรื่องการปลูกพืช การเลี้ยงปศุสัตว์ และการพัฒนาองค์ความรู้ในการพัฒนาอาชีพ

3.4.3 เก็บข้อมูลระดับความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการพัฒนาองค์ความรู้ในการพัฒนาอาชีพ

3.4.4 เก็บข้อมูลการนำความรู้ไปใช้ กิจกรรมที่ลดต้นทุน จำนวนเงินที่ลดต้นทุน กิจกรรมที่สร้างรายได้เพิ่ม จำนวนเงินที่เพิ่มขึ้น

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ค่าสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลติดตามและประเมินผลครั้งนี้ ประมวลผลข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ดังนี้

3.5.1 สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ใช้เพื่ออธิบายคุณลักษณะข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล ข้อมูลการผลิตทางการเกษตร โดยใช้ค่าความถี่ ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทั้งนี้การแปลความหมายของระดับความพึงพอใจของเกษตรกรใน 5 ระดับ ดังนี้

พึงพอใจมากที่สุด	ให้ 5 คะแนน
พึงพอใจมาก	ให้ 4 คะแนน
พึงพอใจปานกลาง	ให้ 3 คะแนน
ไม่พึงพอใจ	ให้ 2 คะแนน
ไม่พึงพอใจมาก	ให้ 1 คะแนน

การแปลความหมายของคะแนนเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่าตามแบบของ Likert (สุรจิตต์, 2555)

ตารางที่ 3.5.1 การแปลความหมายระดับความพึงพอใจ

ระดับคะแนน (ค่าเฉลี่ย)	การแปลความหมายระดับความพึงพอใจ
4.51 ขึ้นไป	มากที่สุด
3.51 - 4.50	มาก
2.51 - 3.50	ปานกลาง
1.51 - 2.50	น้อย
1.00 - 1.50	น้อยที่สุด

3.5.2 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติอนุมาน (Inferential statistics)

ใช้เครื่องมือทางสถิติไคสแควร์ (Chi - square) ในการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร 2 ตัว เพื่อทดสอบตัวแปรต่าง ๆ ได้แก่ อุปกรณ์ทางการเกษตร โครงสร้างพื้นฐาน และการนำเอาองค์

ความรู้ไปใช้ อย่างน้อย 1 ตัวแปรมีความสัมพันธ์กับการลดต้นทุนและเพิ่มรายได้ของเกษตรกร ที่ระดับ
ความเชื่อมั่น 0.05

บทที่ 4

ผลการติดตามและประเมินผล

ในบทนี้กล่าวถึงผลการติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน โดยแบ่งออกเป็นทั้งหมด 4 ตอน ดังนี้

- 4.1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของเกษตรกร
- 4.2 การถือครองที่ดิน ส.ป.ก.
- 4.3 การใช้ประโยชน์ในที่ดิน
- 4.4 องค์ความรู้และการลดต้นทุนการผลิตสอดคล้องตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 4.5 กรณีศึกษาการนำองค์ความรู้ด้านการลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

4.1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของเกษตรกร

การศึกษาข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของเกษตรกรมุ่งเน้นใน 3 ประเด็นหลักได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และสภาพเศรษฐกิจในครัวเรือน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1.1 เพศ อายุ และระดับการศึกษา

เกษตรกรที่ตอบแบบสอบถามเป็นเพศหญิงใกล้เคียงกับ เพศชายคิดเป็นร้อยละ 44.91 และร้อยละ 55.09 ตามลำดับ ตามตารางที่ 4.1

จากการติดตามพบว่า เกษตรกรมีอายุโดยเฉลี่ยประมาณ 55 ปี อายุต่ำสุด 20 ปี และเกษตรกรที่มีอายุมากที่สุด 95 ปี โดยเกษตรกรตัวอย่างมากกว่าครึ่งหนึ่งมีอายุมากกว่า 51 ปีขึ้นไป (ประมาณร้อยละ 57) รองลงมาคือช่วงอายุระหว่าง 41-50 ปี คิดเป็นร้อยละร้อยละ 23.96 ขณะที่เกษตรกรที่มีอายุต่ำกว่า 40 ปีคิดเป็นร้อยละ 10.76 เท่านั้น ตามตารางที่ 4.1

เกือบ 2 ใน 3 ของเกษตรกรที่เข้ารับการฝึกอบรมมีการศึกษาในระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 71.02) รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษาตอนต้นร้อยละ 17.07 ในขณะที่มีเกษตรกรที่ไม่ได้รับการศึกษามีเพียงร้อยละ 6.46 เท่านั้น ตามตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตาม เพศ อายุ และระดับการศึกษา

รายการ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
เพศ		
จำนวนตัวอย่าง	697	100.00
หญิง	384	55.09
ชาย	313	44.91
อายุ		
จำนวนตัวอย่าง	697	100.00
ต่ำกว่า 30 ปี	10	1.43
31 – 40 ปี	65	9.33
41 – 50 ปี	167	23.96
51 – 60 ปี	238	34.15

รายการ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
61 ปี ขึ้นไป	217	31.13
อายุเฉลี่ย (ปี)	55.09 ± 11.90	-
อายุต่ำสุด (ปี)	20	-
อายุสูงสุด (ปี)	95	-
ระดับการศึกษา		
จำนวนตัวอย่าง	697	100.00
ไม่ได้รับการศึกษา	45	6.46
ประถมศึกษา	495	71.02
มัธยมศึกษาตอนต้น	119	17.07
ปวส./อนุปริญญา	18	2.58
ปริญญาตรีขึ้นไป หรือเทียบเท่า	20	2.87

4.1.2 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

การติดตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือนของเกษตรกรแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแรงงานทางการเกษตร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1.2.1 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 3 รายต่อครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือนต่ำสุด 1 ราย และสูงที่สุดคือ 9 ราย ร้อยละ 46.2 ของผู้ตอบแบบสอบถามมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนระหว่าง 1 - 2 ราย ร้อยละ 41.03 มีจำนวนสมาชิกระหว่าง 3 - 4 ราย ในขณะที่จำนวนสมาชิก 7 รายขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 0.72 เท่านั้น ตามตารางที่ 4.2

4.1.2.2 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแรงงานทางการเกษตร จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแรงงานทางการเกษตรโดยเฉลี่ยประมาณ 2 ราย จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแรงงานทางการเกษตรต่ำสุดจำนวน 1 ราย และสูงสุดจำนวน 5 ราย มากกว่า 2 ใน 3 ของผู้ตอบแบบสอบถามมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแรงงานทางการเกษตรระหว่าง 1-2 ราย (ประมาณร้อยละ 70) และมากกว่า 1 ใน 4 ของเกษตรกรที่ตกเป็นตัวอย่างมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแรงงานทางการเกษตรระหว่าง 3 - 4 ราย (ประมาณร้อยละ 28) ในขณะที่จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแรงงานทางการเกษตร 5 ราย ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 2.01 เท่านั้น ตามตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน และจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแรงงานทางการเกษตร

รายการ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน		
จำนวนตัวอย่าง	697	100.00
1 - 2 ราย	322	46.20
3 - 4 ราย	286	41.03
5 - 6 ราย	84	12.05
7 ราย ขึ้นไป	5	0.72

รายการ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย	2.77 ± 1.39	-
จำนวนสมาชิกในครัวเรือนต่ำสุด	1	-
จำนวนสมาชิกในครัวเรือนสูงสุด	9	-
จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแรงงานทางการเกษตร		
จำนวนตัวอย่าง	697	100.00
1 – 2 ราย	488	70.01
3 - 4 ราย	195	27.98
5 ราย ขึ้นไป	14	2.01
จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย	2.02 ± 1.02	-
จำนวนสมาชิกในครัวเรือนต่ำสุด	1	-
จำนวนสมาชิกในครัวเรือนสูงสุด	8	-

4.1.3 สภาพเศรษฐกิจในครัวเรือน

การศึกษาสภาพเศรษฐกิจในครัวเรือน ใน 4 ประเด็นหลักคือ รายได้ รายจ่าย เงินออม และภาวะหนี้สินของเกษตรกร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1.3.1 รายได้ เกษตรกรตัวอย่างทั้งหมดมีรายได้สุทธิ 26,357 บาท/ครัวเรือน/ปี มีรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรโดยเฉลี่ย 210,395 บาท/ครัวเรือน/ปี เมื่อแยกพิจารณาพบว่า เกษตรกรมีรายได้ทางการเกษตรโดยเฉลี่ย 164,671 บาท/ครัวเรือน/ปี ขณะที่รายได้นอกการเกษตรโดยเฉลี่ย 81,296 บาท/ครัวเรือน/ปี ตามตารางที่ 4.3

4.1.3.2 รายจ่าย เกษตรกรตัวอย่างทั้งหมดมีรายจ่ายครัวเรือนโดยเฉลี่ย 180,704 บาท/ครัวเรือน/ปี เมื่อแยกพิจารณาพบว่า เกษตรกรมีรายจ่ายทางการเกษตรโดยเฉลี่ย 57,868 บาท/ครัวเรือน/ปี ขณะที่รายจ่ายนอกการเกษตรโดยเฉลี่ย 143,212 บาท/ครัวเรือน/ปี ตามตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 แสดงค่าเฉลี่ยรายได้ รายจ่าย และรายได้สุทธิ

รายการ	จำนวน เกษตรกร (ราย)	ค่าเฉลี่ย (x)
รายได้		
รวมรายได้ครัวเรือน (บาท)	617	210,395
รายได้ทางการเกษตรแปลงในเขตปฏิรูปที่ดิน (บาท)	465	164,671
รวมรายได้นอกการเกษตร (บาท)	457	81,296
รายจ่าย		
รวมรายจ่ายครัวเรือน (บาท)	694	180,704
รายจ่ายทางการเกษตรแปลงในเขตปฏิรูปที่ดิน (บาท)	462	57,868
รวมรายจ่ายนอกการเกษตร (บาท)	689	143,212
รายได้สุทธิ		
รายได้สุทธิครัวเรือน (บาท)	615	26,357
รายได้สุทธิทางการเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน (บาท)	441	110,337

4.3.3.3) เงินออม 1 ใน 3 ของเกษตรกรตัวอย่างทั้งหมดมีเงินออม (ประมาณร้อยละ 31) โดยเกษตรกรมีเงินออมเฉลี่ย 30,989 บาท/ครัวเรือน โดยเกษตรกรมีเงินอมน้อยสุดจำนวน 120 บาท/ครัวเรือน และมีเงินออมสูงสุด 500,000 บาท/ครัวเรือน (ตามตารางที่ 4.4) โดยเกษตรกรร้อยละ 59.40 มีเงินออมอยู่ในสถาบันการเงินต่าง ๆ ดังนี้ ร้อยละ 30.99 มีเงินฝากกับกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งมีเงินออมเฉลี่ย 5,913 บาท และรองลงมา พบว่า ร้อยละ 24.82 มีเงินฝากกับ ธ.ก.ส. (ตารางที่ 4.5)

4.3.3.4) ภาวะหนี้สิน เกษตรกรตัวอย่างส่วนใหญ่มีภาวะหนี้สิน คิดเป็นร้อยละ 71.02 ทั้งนี้พบว่า เกษตรกรมีภาวะหนี้สินในครัวเรือนเฉลี่ย 198,479 บาท/ครัวเรือน โดยเกษตรกรมีภาวะหนี้สินน้อยสุดจำนวน 1,600 บาท/ครัวเรือน และมีภาวะหนี้สินสูงสุด 1,600,000 บาท/ครัวเรือน ตามตารางที่ 4.4 ซึ่งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเป็นแหล่งเงินกู้ที่มีเกษตรกรให้ความนิยมกู้ยืมมากที่สุด (ร้อยละ 43.61) เกษตรกรกู้เงินจาก ธ.ก.ส. โดยเฉลี่ย 204,167 บาท แหล่งกู้เงินที่ได้รับความนิยมรองลงมาได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน (ร้อยละ 33.14) วงเงินกู้โดยเฉลี่ย 38,845 บาท (ตารางที่ 4.6) จากการศึกษา พบว่า วัตถุประสงค์การกู้ยืมเงินของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน พบว่า แหล่งเงินทุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และ ส.ป.ก. ถูกนำไปใช้เพื่อประกอบกิจกรรมทางการเกษตรเป็นหลัก โดยคิดเป็นร้อยละ 70.07 และ 93.33 ตามลำดับ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเกษตรกรนำเงินไปใช้ตามวัตถุประสงค์ของเงินแหล่งเงินกู้ สำหรับแหล่งเงินกู้อื่น ๆ โดยเฉพาะเกษตรกรที่กู้เงินจากญาติ หรือเพื่อนบ้านส่วนใหญ่ เกษตรกรนำไปใช้เป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเป็นหลัก (ร้อยละ 64.29 และ 66.67 ตามลำดับ) (ตารางที่ 4.7)

ตารางที่ 4.4 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตามเงินออมและภาวะหนี้สิน

รายการ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
เงินออม		
จำนวนตัวอย่าง	697	100.00
มีการออม	414	59.40
ไม่มีการออม	283	40.60
จำนวนเงินออมเฉลี่ย (บาท)	30,989	
จำนวนเงินออมต่ำสุด (บาท)	120	
จำนวนเงินออมสูงสุด (บาท)	500,000	
ภาวะหนี้สิน		
จำนวนตัวอย่าง	697	100.00
มีหนี้สินในครัวเรือน	495	71.02
ไม่มีหนี้สินในครัวเรือน	202	28.98
จำนวนหนี้สินในครัวเรือนเฉลี่ย (บาท)	198,479	
จำนวนหนี้สินในครัวเรือนต่ำสุด (บาท)	1,600	
จำนวนหนี้สินในครัวเรือนสูงสุด (บาท)	1,600,000	

ตารางที่ 4.5 สถาบันการเงินที่ออมเงิน

รายการ	จำนวน	ร้อยละ	เงินออมเฉลี่ย
จำนวนตัวอย่าง	697		
กทบ.	216	30.99	5,913
ธ.ก.ส.	173	24.82	33,489
แชร์/ฌาปนกิจ	120	17.22	7,558
ธนาคารพาณิชย์อื่นๆ	56	8.03	59,686
อื่นๆ	28	4.02	53,900

* หมายเหตุ สามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1

ตารางที่ 4.6 แหล่งสินเชื่อสำหรับเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

การใช้สินเชื่อในครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ยเงินกู้ (บาท)
จำนวนตัวอย่าง	697		
ธ.ก.ส.	304	43.61	204,167
กองทุนหมู่บ้าน	231	33.14	38,845
สหกรณ์	35	5.02	94,085
ส.ป.ก.	30	4.30	84,800
ญาติ	14	2.00	143,000
เพื่อนบ้าน	12	1.72	23,583
ธนาคาร	11	1.57	243,454
อื่นๆ	24	3.44	286,666

* หมายเหตุ สามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1

ตารางที่ 4.7 วัตถุประสงค์การใช้สินเชื่อของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

รายการ	ประกอบกิจกรรม ภาคเกษตร		นอกภาคเกษตร		ใช้จ่ายในครัวเรือน		อื่นๆ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ธ.ก.ส.	213	70.07	11	3.62	37	12.17	43	14.14	304	100
กทบ.	130	56.28	13	5.63	64	27.71	24	10.39	231	100
สหกรณ์	27	77.14	3	8.57	2	5.71	3	8.57	35	100
ส.ป.ก.	28	93.33	1	3.33	1	3.33	0	0.00	30	100
ญาติ	1	7.14	1	7.14	9	64.29	3	21.43	14	100
เพื่อนบ้าน	4	33.33	0	0.00	8	66.67	0	0.00	12	100
ธนาคาร	3	27.27	0	0.00	6	54.55	2	18.18	11	100
อื่นๆ	14	58.33	1	4.17	6	25.00	3	12.50	24	100

4.2 การถือครองที่ดิน ส.ป.ก.

4.2.1 จำนวนที่ดินที่เกษตรกรถือครอง

เกษตรกรส่วนใหญ่ในทุกภาค (ร้อยละ 60.83) ถือครองที่ดินจำนวน 1 แปลง และมีเพียง ร้อยละ 1.00 ที่ถือครองที่ดินจำนวน 4 แปลง จากการศึกษาเป็นรายภาค พบว่า **ภาคเหนือ** เกษตรกรส่วนใหญ่ถือครองที่ดิน ส.ป.ก. จำนวน 1 – 2 แปลง โดยร้อยละ 58.70 ถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรจำนวน 1 แปลง และ ร้อยละ 23.91 ถือครองที่ดินจำนวน 2 แปลง **ภาคอีสาน** เกษตรกรส่วนใหญ่ร้อยละ 64.15 ถือครองที่ดินจำนวน 1 แปลง ซึ่งผลการสำรวจพบว่า **ภาคกลาง** และ **ภาคใต้** เกษตรกรส่วนใหญ่ ร้อยละ 63.68 และ 56.21 ถือครองที่ดินจำนวน 1 แปลง (ตารางที่ 4.8)

4.2.2 เนื้อที่ถือครอง

จากการศึกษา พบว่า ร้อยละ 38.45 ของเกษตรกรที่ตอบแบบสอบถามถือครองที่ดิน จำนวนน้อยกว่า 10.00 ไร่ โดยเฉพาะเกษตรกรในภาคใต้ มากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 54.90) ถือครองที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่ สำหรับเกษตรกรในภาคเหนือ และภาคอีสาน เกษตรกรถือครองที่ดินจำนวนน้อยกว่า 10.00 ไร่ (ร้อยละ 38.04 และ 33.96 ตามลำดับ) และถือครองที่ดินในช่วง 10.01 – 20.00 ไร่ (ร้อยละ 39.67 และ 32.08 ตามลำดับ) ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน ค่าเฉลี่ยพื้นที่ถือครองพบว่า เกษตรกรภาคกลางมีค่าเฉลี่ยขนาดของการถือครองมากที่สุด 20.26 ไร่ สำหรับเกษตรกรในภาคเหนือ อีสาน และใต้ มีค่าเฉลี่ยขนาดของการถือครองที่ดินใกล้เคียงกัน (15.05, 17.70, และ 12.78 ไร่ ตามลำดับ) (ตารางที่ 4.8)

ตารางที่ 4.8 การถือครองที่ดิน ส.ป.ก.

	ภาคเหนือ		ภาคอีสาน		ภาคกลาง		ภาคใต้		รวมทั้งประเทศ	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. จำนวนแปลง										
จำนวนตัวอย่าง	184	100.00	159	100.00	201	100.00	153	100.00	697	100.00
1 แปลง	108	58.70	102	64.15	128	63.68	86	56.21	424	60.83
2 แปลง	44	23.91	40	25.16	56	27.86	41	26.80	181	25.97
3 แปลง	32	17.39	12	7.55	16	7.96	25	16.34	85	12.20
4 แปลง	0	0.00	5	3.14	1	0.50	1	0.65	7	1.00
2. เนื้อที่ถือครอง										
จำนวนตัวอย่าง	184	100.00	159	100.00	201	100.00	153	100.00	697	100.00
ต่ำกว่า 10.00 ไร่	70	38.04	54	33.96	60	29.85	84	54.90	268	38.45
10.01 – 20.00 ไร่	73	39.67	51	32.08	60	29.85	43	28.10	227	32.57
20.01 – 30.00 ไร่	23	12.50	29	18.24	29	14.43	9	5.88	90	12.91
30.01 – 40.00 ไร่	10	5.43	16	10.06	26	12.94	8	5.23	60	8.61
40.01 ไร่ขึ้นไป	8	4.35	9	5.66	26	12.94	9	5.88	52	7.46
3. ค่าเฉลี่ยขนาดการถือครอง (ไร่)	15.05 ±10.77		17.70 ±12.83		20.26 ±14.94		12.78 ±12.30		16.66 ±13.15	

4.3 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

4.3.1 การใช้ที่ดินตามสิทธิ

เกษตรกรร้อยละ 95.27 ใช้ประโยชน์ที่ดินด้วยตนเอง เมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์การประเมินที่วางไว้ที่ร้อยละ 95 เชื่อว่าผากเกณฑ์การประเมินดังกล่าว นอกจากนั้น พบว่า มีเพียงร้อยละ 4.73 ของเกษตรกรที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ที่ดิน เนื่องจากเกษตรกรผู้ไม่ใช้ประโยชน์ที่ดินตนเองส่วนใหญ่ (ร้อยละ 66.66) ให้ทายาทเข้าทำประโยชน์ที่ดินแทน แต่ยังไม่ได้อนุมัติสิทธิให้กับทายาท และร้อยละ 15.15 ปลอมที่ดินให้ผู้อื่นเช่า (ตามตารางที่ 4.9)

ตารางที่ 4.9 ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน

	จำนวน	ร้อยละ
จำนวนตัวอย่าง	697	100.00
ใช้ประโยชน์ที่ดิน	664	95.27
ไม่ใช้ประโยชน์ที่ดิน	33	4.73
สาเหตุที่ไม่ใช้ประโยชน์ที่ดิน	33	100.00
ให้ลูกหลานเข้าทำประโยชน์แทน	22	66.66
ให้ผู้อื่นเช่า	5	15.15
ปล่อยทิ้งร้าง	2	6.06
อื่นๆ	4	12.12

4.3.2 ข้อมูลการผลิตทางการเกษตร

ข้อมูลการผลิตทางการเกษตรเน้นศึกษาข้อมูล ชนิดพืช ชนิดปศุสัตว์ ช่องทางการตลาด ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของพืช และความต้องการในการพัฒนาของเกษตรกร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) **ชนิดพืช** เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ปลูกข้าว คิดเป็นร้อยละ 33.43 รองลงมาคือ อ้อย ยางพารา และมันสำปะหลัง คิดเป็นร้อยละ 18.08 16.64 และ 12.84 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ตามลำดับ ตามตารางที่ 4.10

2) **ชนิดปศุสัตว์** เกษตรกรตัวอย่างมีการเลี้ยงโค กระบือ และ ปลา ในสัดส่วนใกล้เคียงกันคิดเป็นร้อยละ 10.33, 9.33 และ 2.58 ของจำนวนตัวอย่างทั้งหมด ตามลำดับ ขณะที่เกษตรกรที่เลี้ยงสุกร คิดเป็นร้อยละ 2.01 ของจำนวนตัวอย่างทั้งหมด ตามตารางที่ 4.10

3) **ช่องทางการตลาด** เกษตรกรที่เป็นตัวอย่างส่วนใหญ่นำผลผลิตที่ได้ไปจำหน่ายด้วยตนเอง คิดเป็นร้อยละ 80.04 รองลงมาคือมีพ่อค้ามารับซื้อในแปลง/ชุมชน คิดเป็นร้อยละ 28.44 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ขณะที่เกษตรกรที่มีการนำผลผลิตทางการเกษตรไปจำหน่ายนอกชุมชน คิดเป็นร้อยละ 3.21 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ตามตารางที่ 4.10

ตารางที่ 4.10 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตามชนิดพืชและชนิดปศุสัตว์

รายการ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ชนิดพืช*		
จำนวนตัวอย่าง	697	
ข้าว	233	33.43
อ้อย	126	18.08
ยางพารา	116	16.64
มันสำปะหลัง	85	12.19
ไม้ผล	64	9.18
ผัก	64	9.18
ปาล์มน้ำมัน	50	7.17
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	47	6.74
เกษตรกรผสมผสาน	14	2.01

รายการ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ไม้เศรษฐกิจ	8	1.15
ชนิดปศุสัตว์*		
จำนวนตัวอย่าง		
โค กระบือ	72	10.33
สัตว์ปีก	65	9.33
ปลา	18	2.58
สุกร	14	2.01
ช่องทางการตลาด*		
จำนวนตัวอย่าง		
นำไปจำหน่ายด้วยตนเอง	418	59.97
มีพ่อค้ามารับซื้อในแปลง/ในชุมชน	187	26.83
ออกร้านค้า/นำไปจำหน่ายนอกชุมชน	40	35.74
การรวมกลุ่มระบบสหกรณ์	8	1.15
อื่นๆ	18	2.58

* หมายเหตุ สามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1

4.3.3 ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของพืช จากตารางที่ 4.11 ผลการทำประโยชน์ในที่ดินของเกษตรกร โดยได้วิเคราะห์ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจในแต่ละพืช โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มพืชไร่ได้แก่ ข้าว อ้อย มันสำปะหลัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ สำหรับพืชอีกกลุ่มคือไม้ยืนต้น ได้แก่ ยางพาราและปาล์มน้ำมัน รายละเอียดดังนี้

4.3.3.1 กลุ่มพืชไร่

- 1) **ข้าว** เนื้อที่เพาะปลูกจำนวน 2,488 ไร่ ผลผลิตโดยเฉลี่ย 562 กิโลกรัม/ไร่ ต้นทุนการผลิต 2,010 บาท/ไร่ ราคาที่เกษตรกรจำหน่ายได้ 6,786 บาท/ตัน และผลตอบแทนสุทธิ 3,251 บาท/ไร่
- 2) **อ้อย** เนื้อที่เพาะปลูกจำนวน 2,079 ไร่ ผลผลิตโดยเฉลี่ย 16,095 กิโลกรัม/ไร่ ต้นทุนการผลิต 3,790 บาท/ไร่ ราคาที่เกษตรกรจำหน่ายได้ 1,272 บาท/ตัน และผลตอบแทนสุทธิ 6,052 บาท/ไร่
- 3) **มันสำปะหลัง** เนื้อที่เพาะปลูกจำนวน 1,100 ไร่ ผลผลิตโดยเฉลี่ย 2,792 กิโลกรัม/ไร่ ต้นทุนการผลิต 2,491 บาท/ไร่ ราคาที่เกษตรกรจำหน่ายได้ 3,198 บาท/ตัน (ราคารวมมันสด และมันเส้น) และผลตอบแทนสุทธิ 6,4328 บาท/ไร่
- 4) **ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์** เนื้อที่เพาะปลูกจำนวน 781 ไร่ ผลผลิตโดยเฉลี่ย 911 กิโลกรัม/ไร่ ต้นทุนการผลิต 1,926 บาท/ไร่ ราคาที่เกษตรกรจำหน่ายได้ 6,246 บาท/ตัน และผลตอบแทนสุทธิ 3,764 บาท/ไร่

4.3.3.2 กลุ่มไม้ยืนต้น

- 1) **ยางพารา** เนื้อที่เพาะปลูกจำนวน 1,636 ไร่ ผลผลิตโดยเฉลี่ย 136 กิโลกรัม/ไร่ ต้นทุนการผลิต 1,418 บาท/ไร่ ราคาที่เกษตรกรจำหน่ายได้ 32,676 บาท/ตัน และผลตอบแทนสุทธิ 3,040 บาท/ไร่
- 2) **ปาล์มน้ำมัน** เนื้อที่เพาะปลูกจำนวน 783 ไร่ ผลผลิตโดยเฉลี่ย 937 กิโลกรัม/ไร่ ต้นทุนการผลิต 1,837 บาท/ไร่ ราคาที่เกษตรกรจำหน่ายได้ 5,273 บาท/ตัน และผลตอบแทนสุทธิ 3,104 บาท/ไร่

ตารางที่ 4.11 ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ จำแนกตามชนิดพืช

รายการ	พืชไร่				ไม้ยืนต้น	
	ข้าว	อ้อย	มัน สำปะหลัง	ข้าวโพด เลี้ยงสัตว์	ยางพารา	ปาล์ม น้ำมัน
1. จำนวนเกษตรกร (ราย)	233	126	85	47	116	50
2. จำนวนเนื้อที่ (ไร่)	2488	2079	1100	781	1636	783
3. ผลผลิต (ตัน)	1397	16095	3071	711	223	733
4. ผลผลิตต่อไร่ (กก.)	562	7,742	2,792	911	136	937
5. ต้นทุนการผลิต (บาท/ไร่)	2,010	3,799	2,491	1,926	1,418	1,837
6. ราคาที่เกษตรกรขายได้ (บาท/ตัน)	6,786	1,272	3,198	6,246	32,676	5,273
7. ผลตอบแทนสุทธิ (บาท/ไร่)	3,251	6,052	6,438	3,764	3,040	3,104

4.3.4 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในที่ดิน

จากการศึกษา พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากการมีถนน แหล่งน้ำตามธรรมชาติ และสระเก็บน้ำขนาดเล็ก ตามลำดับ (ร้อยละ 89.81, 36.44, และ 22.53 ตามลำดับ) โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับผลประโยชน์ทางตรงจากการมีถนน สระน้ำขนาดเล็ก ไฟฟ้า และเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตชลประทาน ตามลำดับ

ด้านความพึงพอใจ พบว่า เกษตรกรมีความพึงพอใจมาก กับการได้รับบริการด้านไฟฟ้า (3.94) พื้นที่เขตชลประทาน (3.88) และถนน (3.77)

ตารางที่ 4.12 การได้รับการบริการโครงสร้างพื้นฐานของเกษตรกร

รายการ	จำนวน	ร้อยละ	การใช้ประโยชน์					
			ไม่แสดงความเห็น		ทางตรง		ทางอ้อม	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
จำนวนตัวอย่าง	697	-						
ถนน	626	89.81	7	1.12	587	93.77	32	5.11
มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ	254	36.44	21	8.27	187	73.62	46	18.11
สระเก็บน้ำขนาดเล็ก	157	22.53	8	5.10	144	91.72	5	3.18
ไฟฟ้า	133	19.08	2	1.50	120	90.23	11	8.27
บ่อบาดาล	107	15.35	6	5.61	92	85.98	9	8.41
สระเก็บน้ำขนาดใหญ่	90	12.91	6	6.67	73	81.11	11	12.22
พื้นที่เขตชลประทาน	65	9.33	2	3.08	60	92.31	3	4.62
ฝายน้ำล้น	46	6.60	4	8.70	37	80.43	5	10.87

ตารางที่ 4.14 ระดับความพึงพอใจในการรับบริการด้านโครงสร้างพื้นฐาน

รายการ	จำนวน ตัวอย่าง	ระดับความพึงพอใจ (ร้อยละ)					ค่าเฉลี่ย $\bar{X}$	การแปล ความหมาย
		มากที่สุด	มาก	ปาน กลาง	น้อย	น้อย ที่สุด		
ถนน	626	29.23	29.71	28.43	8.79	8.63	3.77	มาก
มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ	254	20.47	24.41	27.56	13.78	13.78	3.24	ปานกลาง
สระเก็บน้ำขนาดเล็ก	157	21.02	35.03	27.39	8.92	7.64	3.53	มาก
ไฟฟ้า	133	45.11	27.07	13.53	5.26	9.02	3.94	มาก
บ่อบาดาล	107	25.23	40.19	21.50	4.67	8.41	3.69	มาก
สระเก็บน้ำขนาดใหญ่	90	22.22	33.33	22.22	10.00	12.22	3.43	ปานกลาง
พื้นที่เขตชลประทาน	65	35.38	29.23	26.15	6.15	3.08	3.88	มาก
ฝายน้ำล้น	46	28.26	21.74	28.26	8.70	13.04	3.43	ปานกลาง

4.3.5 เครื่องมือ เครื่องจักรกล อุปกรณ์อำนวยความสะดวกในการทำการเกษตร

จากเกษตรกรจำนวน 697 ราย มีเครื่องมือ เครื่องจักรกล อุปกรณ์อำนวยความสะดวกทางการเกษตร มากที่สุด ได้แก่ รถไถเดินตาม ร้อยละ 45.19 มีอายุการใช้งานโดยเฉลี่ย 12.18 ปี และราคาเครื่องมือเฉลี่ย 114,731 บาท ราคาของรถไถเดินตาม ได้แก่ เครื่องฉีดพ่น ร้อยละ 32.57 มีอายุการใช้งานเฉลี่ย 4.82 ปี และราคาเครื่องมือเฉลี่ย 5,085 บาท เครื่องตัดหญ้า ร้อยละ 18.79 มีอายุการใช้งานโดยเฉลี่ย 5.36 ปี และราคาเครื่องมือเฉลี่ย 6,732 บาท และเครื่องสูบน้ำ ปั่นน้ำ ร้อยละ 16.79 มีอายุการใช้งานโดยเฉลี่ย 5.55 ปี และราคาเครื่องมือเฉลี่ย 11,316 บาท (ตารางที่ 4.15)

ตารางที่ 4.15 เครื่องมือ เครื่องจักรกล อุปกรณ์อำนวยความสะดวกในการทำการเกษตร

รายการ	เครื่องมือ		อายุใช้งาน โดยเฉลี่ย $\bar{X}$ (ปี)	ราคาเครื่องมือ โดยเฉลี่ย $\bar{X}$ (บาท)
	จำนวน	ร้อยละ		
จำนวนตัวอย่าง	697			
รถไถเดินตาม	315	45.19	12.18	114,731.11
เครื่องฉีดพ่น	227	32.57	4.82	5,087.45
เครื่องตัดหญ้า	131	18.79	5.36	6,732.06
เครื่องสูบน้ำ ป้อนน้ำ	117	16.79	5.55	11,316.24
รถไถใหญ่	59	8.46	7.97	496,118.64
รถพ่วงข้าง	12	1.72	7.33	15,000.00
เรือให้น้ำ	8	1.15	4.63	19,562.50
รถกระบะ	7	1.00	5.29	182,857.14
รถ 6 ล้อ	5	0.72	17.20	195,000.00
จักรรีดยาง	4	0.57	14.00	17,750.00
เครื่องหยอดเมล็ด	3	0.43	11.00	16,666.67
รถเกี่ยวข้าว	2	0.29	8.50	2,850,000.00

4.3.7 มาตรฐานการผลิต

จากการศึกษา พบว่า เกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง ได้รับมาตรฐานการผลิตเพียงร้อยละ 1.43 โดยได้รับมาตรฐานการผลิต Good Agricultural Practice จำนวน 8 ราย การรับรองเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม (PGS) จำนวน 1 ราย และได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ไทย (Organic Thailand) จำนวน 1 ราย

4.3.8 รูปแบบการจำหน่ายผลผลิต

จากการสำรวจ พบว่า เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 59.97 จำหน่ายผลผลิตของตนเองภายในชุมชน รองลงมาจำหน่ายให้กับพ่อค้าคนกลาง และจำหน่ายภายใต้โควตา (ร้อยละ 26.83 และ 5.74 ตามลำดับ)

4.4 องค์ความรู้การลดต้นทุนการผลิตสอดคล้องตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

4.4.1 องค์ความรู้ที่ใช้ในการพัฒนาเกษตรกร

จากการศึกษา พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ ร้อยละ 18.51 ได้รับการอบรมเกี่ยวข้องกับสิทธิ และ หน้าที่ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน และสามารถนำความรู้ไปใช้ได้ รองลงมาได้แก่ การทำน้ำหมักชีวภาพและองค์ความรู้ด้านเกษตรผสมผสาน ซึ่งเกษตรกรสามารถนำเอาความรู้จากการอบรมไปต่อยอดกิจกรรมลดต้นทุนได้ (ร้อยละ 11.05 และ 11.48 ตามลำดับ) ซึ่งองค์ความรู้ส่วนใหญ่ที่เกษตรกรได้รับเป็นองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตรเป็นหลัก รวมถึงองค์ความรู้ด้านการแปรรูปผลผลิต และ อาชีพนอกภาคการเกษตร

ตารางที่ 4.16 การพัฒนาองค์ความรู้ในการพัฒนาอาชีพ

หลักสูตร	การได้รับการส่งเสริมและ พัฒนาอาชีพ		การนำความรู้ไปใช้	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
จำนวนตัวอย่าง	697			
สิทธิและหน้าที่ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน	129	18.51	115	16.50
การทำน้ำหมักชีวภาพ และปุ๋ยหมัก	111	15.93	77	11.05
เกษตรผสมผสาน	90	12.91	80	11.48
การปลูกพืช และขยายพันธุ์พืช	82	11.76	56	8.03
เกษตรทฤษฎีใหม่	68	9.76	56	8.03
เลี้ยงสัตว์	42	6.03	34	4.88
การถนอมอาหาร/แปรรูปผลิตภัณฑ์	17	2.44	12	1.72
ประมง	15	2.15	9	1.29
มาตรฐานการผลิต GAP PGS ฯลฯ	9	1.29	7	1.00
สิ่งประดิษฐ์/งานฝีมือ	7	1.00	5	0.72
ด้านอื่นๆ	5	0.72	4	0.57

4.4.2 การพัฒนาองค์ความรู้การลดต้นทุนการผลิตสอคล้องตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการติดตามข้อมูลด้านองค์ความรู้การลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มรายได้ของเกษตรกรที่สอคล้องตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่จังหวัดกลุ่มเป้าหมาย 8 จังหวัด หากพิจารณาในรายวิชา พบว่าเกษตรกรมีการนำเอาองค์ความรู้ที่สอคล้องตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงด้านการลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ โดยส่วนใหญ่ร้อยละ 11.48 นำความรู้ด้านเกษตรผสมผสานไปใช้มากที่สุด รองลงมาได้แก่ การทำปุ๋ยหมัก และน้ำหมักชีวภาพ และเกษตรทฤษฎีใหม่ (11.05 และ 8.03 ตามลำดับ) (ตารางที่ 4.16) โดยรายละเอียดองค์ความรู้

ตารางที่ 4.17 องค์ความรู้ที่ใช้ในการลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

ภาค	จังหวัด	องค์ความรู้ด้านการลดต้นทุน และเพิ่มรายได้
ภาคเหนือ	เชียงราย	1. การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ จากเศษวัสดุทางการเกษตร 2. เกษตรผสมผสาน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	มหาสารคาม	1. เลี้ยงสัตว์ 2. การใช้ปุ๋ยคอกทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมี 3. เกษตรผสมผสาน 4. การผลิตปุ๋ยหมักจากปุ๋ยคอก
	อุดรธานี	1. การเลี้ยงสัตว์ 2. การผลิตฟางแห้งอัดก้อนเพื่อลดต้นทุนค่าอาหารสัตว์ 3. การปลูกพืชอาหารสัตว์
ภาคกลาง	ลพบุรี	1. การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ
ภาคใต้	นครศรีธรรมราช	1. การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ 2. เกษตรผสมผสาน 3. การเพาะกล้ายางพารา
	พัทลุง	1. การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ 2. เกษตรผสมผสาน 3. การเพาะเห็ดนางฟ้า

4.4.2.1 การลดต้นทุนการผลิต

การลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง ตามขั้นตอนการผลิตทั้ง 5 ขั้นตอนได้ดังนี้

- **การเตรียมดิน** เกษตรกรร้อยละ 7.75 ใช้เครื่องจักรกลการเกษตรส่วนตัวเป็นหลัก ทำให้สามารถลดต้นทุนได้ถึง 7,899.90 บาทต่อปี
  - **การเพาะปลูก** เกษตรกรร้อยละ 3.44 เน้นการใช้แรงงานครัวเรือน โดยเฉลี่ยเกษตรกรสามารถลดต้นทุนได้ 7,181.30 บาทต่อปี และเกษตรกรร้อยละ 10.47 สามารถเก็บพันธุ์เอง เช่น เก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว ต้นพันธุ์มันสำปะหลัง และต้นพันธุ์อ้อย ทำให้สามารถลดต้นทุนเฉลี่ย 11,678.39 บาทต่อปี
  - **การดูแลรักษา** เกษตรกรร้อยละ 10.62 สามารถลดการใช้ปุ๋ยเคมี โดยเน้นการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ น้ำหมักชีวภาพ สามารถลดต้นทุนได้เฉลี่ย 2,794.66 บาทต่อปี นอกจากนี้เกษตรกรร้อยละ 5.02 ลดการจ้างแรงงานในขั้นตอนการดูแลรักษา ทำให้ลดต้นทุนค่าแรงได้เฉลี่ย 1,522.07 บาทต่อปี และเกษตรกรร้อยละ 0.72 สามารถลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีสามารถลดต้นทุนได้เฉลี่ย 2,700 บาทต่อปี
  - **การเก็บเกี่ยว** เกษตรกรร้อยละ 3.44 เน้นการใช้แรงงานครัวเรือนเป็นหลัก ซึ่งสามารถลดต้นทุนค่าขนส่งเฉลี่ย 2,875 บาทต่อปี ประกอบกับเกษตรกรร้อยละ 0.43 สามารถแลกเปลี่ยนแรงงานภายในชุมชน เช่น การเก็บเกี่ยวมันสำปะหลัง ลดต้นทุนเฉลี่ยประมาณ 2,000 บาทต่อปี
  - **การจัดการหลังการเก็บเกี่ยว** เกษตรกรร้อยละ 1.15 สามารถขนส่งผลผลิตเอง และ สามารถลดต้นทุนค่าขนส่งเฉลี่ย 2,875 บาทต่อปี และเกษตรกรร้อยละ 0.43 สามารถจัดการบำรุงดินหลังการเก็บเกี่ยวเอง ทำให้สามารถลดค่าแรงได้ประมาณ 2,750 บาทต่อปี
- กล่าวโดยสรุป รูปแบบการลดต้นทุนการผลิต สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แบบคือ

1. ลดการพึ่งพาภายนอก เกษตรกรพยายามพึ่งพาตนเองใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในแปลงของตนเอง มาทดแทน การพึ่งพาภายนอก เช่น การผลิตปุ๋ยคอก ปุ๋ยชีวภาพ ทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมี หรือการใช้แรงงานครัวเรือนในการเตรียมดิน ดูแลรักษาผลผลิตทางการเกษตร และการเก็บเกี่ยว เป็นต้น
2. การลดต้นทุนค่าแรงงาน โดยการแลกเปลี่ยนแรงงานภายในชุมชนโดยเฉพาะการเก็บเกี่ยวเกี่ยวมันสำปะหลังและการเกี่ยวข้าว รวมถึงการขนส่งผลผลิต

4.4.2.2 การเพิ่มรายได้

- **การแปรรูปผลผลิต** เกษตรกรสามารถขายข้าวเปลือกและข้าวสาร เพิ่มรายได้ 11,000 บาทต่อปี

- อื่นๆ เกษตรกรขายมูลสัตว์ เพิ่มรายได้ 35,000 บาทต่อปี และปลูกผักสวนครัว เพิ่มรายได้ 14,000 บาทต่อปี

4.4.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการประกอบกิจกรรมเพื่อลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

จากการศึกษา พบว่า ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการประกอบกิจกรรมเพื่อลดต้นทุนการผลิต และการเพิ่มรายได้ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ประกอบด้วย 1) อุปกรณ์ทางการเกษตร 2) โครงสร้างพื้นฐาน และ 3) การนำองค์ความรู้ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ค่าทางสถิติของตัวแปรที่มีผลต่อการลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรแสดงไว้ในตารางที่ 4.18

4.4.3.1 อุปกรณ์ทางการเกษตร

จากการศึกษา พบว่า อุปกรณ์ทางการเกษตรมีผลต่อการลดต้นทุนการผลิต โดยที่เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ทางการเกษตรจะสามารถลดต้นทุนได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติโดยดูจากค่าไคสแควร์เท่ากับ 60.02, $df = 1$ มีค่านัยสำคัญน้อยกว่า 0.05

4.4.3.2 โครงสร้างพื้นฐาน

จากการศึกษา พบว่า โครงสร้างพื้นฐานที่มีผลต่อการลดต้นทุนการเกษตร ประกอบด้วย ถนน ไฟฟ้า ฝาย สระน้ำขนาดใหญ่ (ขนาดมากกว่า 1,260 ลูกบาศก์เมตร) บ่อบาดาล และคลองส่งน้ำชลประทาน

ถนนมีผลต่อการลดต้นทุนการเกษตร โดยที่เกษตรกรที่สามารถเข้าถึงถนนจะสามารถประกอบกิจกรรมลดต้นทุนได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติโดยดูจากค่าไคสแควร์เท่ากับ 5.33, $df = 1$ มีค่านัยสำคัญน้อยกว่า 0.05

ไฟฟ้ามีผลต่อการลดต้นทุนการเกษตร โดยที่เกษตรกรที่มีไฟฟ้าเข้าถึงแปลงเกษตรของตนเองจะสามารถดำเนินกิจกรรมลดต้นทุนได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติโดยดูจากค่าไคสแควร์เท่ากับ 6.56, $df = 1$ มีค่านัยสำคัญน้อยกว่า 0.05

ฝายมีผลต่อการลดต้นทุนการเกษตร โดยที่เกษตรกรสามารถใช้น้ำจากฝายสามารถดำเนินกิจกรรมเพื่อลดต้นทุนได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยดูจากค่าไคสแควร์เท่ากับ 11.24, $df = 1$ มีค่านัยสำคัญทางสถิติน้อยกว่า 0.05

สระน้ำขนาดใหญ่มีผลต่อการลดต้นทุนการเกษตร โดยที่เกษตรกรที่มีสระน้ำขนาดใหญ่จะสามารถลดต้นทุนการผลิตได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยดูจากค่าไคสแควร์เท่ากับ 13.03, $df = 1$ มีค่านัยสำคัญทางสถิติน้อยกว่า 0.05

บ่อบาดาลมีผลต่อการลดต้นทุนการเกษตร โดยที่เกษตรกรที่มีบ่อบาดาลจะสามารถลดต้นทุนทางการเกษตรได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยดูจากค่าไคสแควร์เท่ากับ 6.13, $df = 1$ มีค่านัยสำคัญทางสถิติน้อยกว่า 0.05

คลองส่งน้ำชลประทานมีผลต่อการลดต้นทุนการเกษตร โดยที่เกษตรกรที่สามารถใช้น้ำจากคลองส่งน้ำชลประทานสามารถลดต้นทุนการผลิตได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติโดยดูจากค่าไคสแควร์เท่ากับ 5.99, $df = 1$ มีค่านัยสำคัญทางสถิติน้อยกว่า 0.05

นอกจากนั้น พบว่า สระน้ำขนาดใหญ่มีผลต่อการเพิ่มรายได้ของเกษตรกร โดยเกษตรกรที่มีสระน้ำขนาดใหญ่สามารถเพิ่มรายได้ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยดูจากค่าไคสแควร์เท่ากับ 10.89, $df = 1$ มีค่านัยสำคัญทางสถิติน้อยกว่า 0.05

4.4.3.3 องค์ความรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษา พบว่า เกษตรกรที่ได้รับการอบรมในหลักสูตรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำเอาองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือนของเกษตรกร โดยองค์ความรู้ด้านเกษตรผสมผสาน การผลิตปุ๋ยชีวภาพ และการผลิตด้านการประมง มีผลต่อการลดต้นทุนและเพิ่มรายได้ของเกษตรกรได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยแบ่งเป็นประเด็นได้ดังนี้

องค์ความรู้ด้านเกษตรผสมผสานมีผลต่อการลดต้นทุนทางการเกษตร โดยเกษตรกรที่นำเอาองค์ความรู้ด้านเกษตรผสมผสานไปใช้ สามารถลดต้นทุนได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยดูจากค่าไคสแควร์เท่ากับ 10.36, $df = 1$ มีค่านัยสำคัญทางสถิติน้อยกว่า 0.05

ความรู้เรื่องการผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพมีผลต่อการเพิ่มรายได้ทางการเกษตร โดยเกษตรกรที่นำเอาความรู้ด้านการผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพไปใช้ สามารถเพิ่มรายได้ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยดูจากค่าไคสแควร์เท่ากับ 4.36, $df = 1$ มีค่านัยสำคัญทางสถิติน้อยกว่า 0.05

ความรู้เรื่องการผลิตทางด้านการประมงมีผลต่อการลดต้นทุนการผลิต โดยเกษตรกรที่นำเอาความรู้ด้านการผลิตทางด้านการประมงไปใช้ สามารถลดต้นทุนการผลิตได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยดูจากค่าไคสแควร์เท่ากับ 4.36, $df = 1$ มีค่านัยสำคัญทางสถิติน้อยกว่า 0.05

ตารางที่ 4.18 ผลการวิเคราะห์ทางสถิติของตัวแปรที่มีผลต่อการลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกร
ในเขตปฏิรูปที่ดิน

ตัวแปร	ลดต้นทุนการผลิต		เพิ่มรายได้	
	χ^2	Sig.	χ^2	Sig.
1. อุปกรณ์ทางการเกษตร	60.02	0.000	-	-
2. โครงสร้างพื้นฐาน				
- ถนน	5.33	0.021	-	-
- ไฟฟ้า	6.54	0.011	-	-
- ฝาย	11.24	0.001	-	-
- สระน้ำขนาดใหญ่	13.03	0.000	10.89	0.001
- บ่อบาดาล	6.13	0.013	-	-
- คลองชลประทาน	5.99	0.014	-	-
3. องค์ความรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง				
- เกษตรผสมผสาน	10.36	0.001	-	-
- ปุ๋ยหมักชีวภาพ	4.79	0.029	4.79	0.029
- ประมง	4.36	0.037	-	-

4.5 กรณีศึกษา การนำองค์ความรู้ด้านการลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

รูปแบบการทำการเกษตรเพื่อเป็นการลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรที่ศึกษาสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ การทำการเกษตรผสมผสาน การปลูกพืชอาหารสัตว์และผลิตอาหารสัตว์ และการผลิตปุ๋ยหมักเพื่อทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมี

4.5.1 เกษตรผสมผสาน

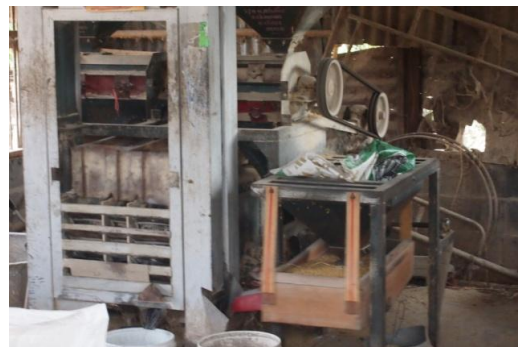
รูปแบบการทำการเกษตรผสมผสาน เป็นการแบ่งพื้นที่ออกเป็นหลายส่วนให้ดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรได้หลาย ๆ กิจกรรมในเวลาเดียวกัน ซึ่งประกอบด้วย การปลูกพืช (ไม้ผล และพืชผักสวนครัว) เลี้ยงสัตว์ (โคเนื้อ กระบือ ไก่ และเป็ด) และทำการประมง (ปลา และกบ) โดยเกษตรกรจะเน้นกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งเพื่อเป็นรายได้หลัก เช่น เลี้ยงโคเนื้อเป็นกิจกรรมหลัก และปลูกผักสวนครัวเป็นกิจกรรมเสริม เพื่อเป็นแหล่งอาหารเพื่อลดรายจ่ายในครัวเรือน นอกจากนั้นจะมีการนำของเหลือหรือของเสียจากผลผลิตจากกิจกรรมหลัก อาทิเช่น มูลสัตว์ รำข้าว เศษพืช ซึ่งสามารถนำมาทำกิจกรรมเพื่อลดต้นทุน เช่นการผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ ได้ ซึ่งการทำเกษตรผสมผสานสามารถเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรโดยเฉลี่ย 3,450 บาทต่อปี และสามารถลดค่าอาหารครัวเรือนประมาณ 3,750 บาทต่อเดือน

4.5.2 การปลูกพืชอาหารสัตว์และผลิตอาหารสัตว์

เกษตรกรกรณีศึกษาที่มีการเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะโคเนื้อ และกระบือ เกษตรกรมีแนวคิดที่จะลดต้นทุนค่าอาหารโดยการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์เพื่อลดต้นทุนค่าอาหารสัตว์ โดยสามารถลดต้นทุนค่าอาหารสัตว์ได้ ประกอบกับเกษตรกรบางรายสามารถแปรรูปพืชอาหารสัตว์ให้เป็นหญ้าหมัก และฟางแห้งเพื่อเป็นอาหารสำรองในฤดูแล้งได้ ซึ่งองค์ความรู้ที่นำมาประยุกต์ใช้เป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการจัดอบรมของ ส.ป.ก. และหน่วยงานที่ร่วมบูรณาการในพื้นที่โดยเฉพาะสำนักงานปศุสัตว์จังหวัด และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เป็นต้น

โคเนื้อ

โรงสีขนาดเล็ก

การปลูกกล้วยแซมยางพารา

ผักสวนครัว

เป็ดบาบารี่

ฟางแห้งอัดก้อน

รูปที่ 4.1 รูปแบบการผลิตทางการเกษตรเพื่อการลดต้นทุนในเขตปฏิรูปที่ดิน

4.5.3 การผลิตปุ๋ยหมัก และปุ๋ยน้ำชีวภาพ

กิจกรรมการลดต้นทุนการผลิตอีกกิจกรรมหนึ่งคือ การผลิตปุ๋ยหมัก และปุ๋ยน้ำชีวภาพ เกษตรกรกรณีศึกษาส่วนใหญ่มีองค์ความรู้ในการผลิตปุ๋ยหมัก และปุ๋ยน้ำชีวภาพ และสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปลดต้นทุนการผลิตได้จริงในแปลงของตนเอง วัตถุประสงค์ที่นำมาใช้ในการผลิตปุ๋ยหมัก และปุ๋ยน้ำชีวภาพ เป็นวัตถุประสงค์ที่มีอยู่ในแปลงเกษตรของตนเอง เช่น มูลสัตว์ รำข้าว เศษผัก เป็นต้น การผลิตปุ๋ยหมัก และปุ๋ยน้ำชีวภาพสามารถลดต้นทุนด้านการใช้ปุ๋ยเคมีโดยเฉลี่ยประมาณ 20,000 บาทต่อปี นอกจากนี้จะเป็นการลดต้นทุนด้านการผลิตแล้ว ยังเป็นการปรับปรุงระบบนิเวศน์ และลดการตกค้างของสารเคมีเกษตรในผลผลิตของเกษตรกรด้วย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อม และผู้บริโภคอีกด้วย เกษตรกรบางรายยังสามารถพัฒนาที่ดินของตนเองเป็นธนาคารปุ๋ยอินทรีย์ และมีองค์ความรู้ที่สามารถถ่ายทอดให้กับเกษตรกรรายอื่นในเขตปฏิรูปที่ดินได้

ปุ๋ยหมัก

ปุ๋ยน้ำชีวภาพ

ปุ๋ยหมัก

รูปที่ 4.2 รูปแบบการผลิตปุ๋ยหมัก และปุ๋ยน้ำชีวภาพเพื่อการลดต้นทุน

ตารางที่ 4.18 สรุปรูปแบบการจัดการแปลงเพื่อลดต้นทุนและเพิ่มรายได้ของเกษตรกรกร 9 กรณีต้นแบบ

ชื่อเกษตรกร	ขนาดพื้นที่ (ไร่)	รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน	จุดเด่น/องค์ความรู้	กิจกรรมลดต้นทุน			ลดรายจ่าย/เพิ่มรายได้	
				พืช	เลี้ยงสัตว์	ประมง	เพิ่มรายได้ (บาท)	ลดรายจ่าย (บาท)
ภาคเหนือ								
นายอาจหาญ กุณนา	10	เกษตรผสมผสาน	• ปุ๋ยน้ำชีวภาพ	• สับปะรด • นาข้าว • ผักสวนครัว				• ค่าปุ๋ยเคมี 28,000 บาท/ปี
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ								
นางเฉลิมศรี ฮาดวงศ์	7	เกษตรผสมผสาน	• ปลุกพืชอาหารสัตว์ • ลดต้นทุน โดยใช้ปุ๋ยคอกทดแทนปุ๋ยเคมี	• อ้อย • แปลงหญ้าเลี้ยงสัตว์	• โคพันธุ์พื้นเมือง • เป็ดพันธุ์บาบารี	• ปลานิล • ปลาตะเพียน • กบ	• เป็ด 4,500 บาท/ปี	• ค่าอาหาร 2,500บาท/เดือน • ค่าปุ๋ยเคมี 2,400 บาท/ปี
นางสุภา เทียงบุญ	8	เกษตรผสมผสาน	• ปลุกผักสวนครัว • ใช้ปุ๋ยคอกทดแทนปุ๋ยเคมี • ผลิตปุ๋ยชีวภาพ • มีเครื่องสีข้าวขนาดเล็ก • ใช้ ร ำ ท ด แ ท น อาหารสัตว์	• ผักสวนครัว เช่น มะเขือ พริกทอง มะนาว • ไม้ผล เช่น กล้วยหอมทอง	• โคเนื้อ • สุกร • ไก่ • เป็ดพันธุ์บาบารี		• ผักสวนครัว 2,400 บาท/ปี • ค่ารำ 10,000 บาท/ปี	• ค่าปุ๋ยเคมี 4,000 บาท/ปี
นายรัชชัย เพ็งมอ	7	โคเนื้อ	• ผลิตปุ๋ยน้ำชีวภาพ • ผลิตฟางหมัก	• แปลงหญ้าเลี้ยงสัตว์ เช่น ลูซี่	• โคเนื้อ • ไก่พื้นเมือง			• ค่าอาหารสัตว์

ชื่อเกษตรกร	ขนาดพื้นที่ (ไร่)	รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน	จุดเด่น/องค์ความรู้	กิจกรรมลดต้นทุน			ลดรายจ่าย/เพิ่มรายได้	
				พืช	เลี้ยงสัตว์	ประมง	เพิ่มรายได้ (บาท)	ลดรายจ่าย (บาท)
			ปลูกพืชอาหารสัตว์	เนเปีย กินนี	ไก่แจ้			
นางลำดวน ภูสมศรี	34	เกษตรผสมผสาน	ปลูกพืชอาหารสัตว์	- นาข้าว - มันสำปะหลัง - ผักสวนครัว	- กระบือ - ไก่พื้นเมือง	- ปลา - กบ		- ค่าอาหาร 5,000 บาท/เดือน - ค่าปุ๋ยเคมี 20,000 บาท/ปี
ภาคกลาง								
นายอัครชัย แคนสิงห์	0.5	ธนาคารปูอินทรีย์	- ปูน้ำชีวภาพ - ปูหมัก					
ภาคใต้								
นางจุฑาทิพย์ บุตรครุฑ	18	เกษตรผสมผสาน	ปูน้ำชีวภาพ	- ยางพารา - กล้วย				
นายสุวิทย์ ปลอดกรรม	13.2	เกษตรผสมผสาน	ปูน้ำชีวภาพ	- ปาล์ม - แตงโม - ผักสวนครัว - เห็ดนางฟ้า	ไก่ไข่			
นางอภิญญา หนูสุด	3	เกษตรผสมผสาน	ปูอินทรีย์	ผักสวนครัว				

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการติดตามและประเมินผล

การติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ที่ดินและการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ปีการเพาะปลูก 2559/2560 ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ในที่ดินของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน และศึกษาวิธีการลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน โดยสุ่มกลุ่มตัวอย่างจากเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน จำนวน 8 จังหวัด รวม 679 ราย ผลการติดตามและประเมินผล มีรายละเอียดดังนี้

5.1.1 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

เกษตรกรตัวอย่างในเขตปฏิรูปที่ดินมีการใช้ประโยชน์ที่ดินร้อยละ 95.27 ใช้ประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเอง ซึ่งผ่านเกณฑ์ประเมินที่กำหนดไว้ที่ ร้อยละ 95 สำหรับเกษตรกรที่ไม่ทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเอง ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าให้ลูกหลานเข้าทำประโยชน์แทน ส่วนหนึ่งเป็นผลจากโครงสร้างอายุของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินที่มีแนวโน้มอายุเฉลี่ยของเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้น (เฉลี่ย 55 ปี)

เมื่อพิจารณาการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าว ร้อยละ 33.43 รองลงมาได้แก่ อ้อย และยางพารา คิดเป็นร้อยละ 18.08 และ 16.64 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาพืชหลัก พบว่า มันสำปะหลังให้ผลตอบแทนสุทธิเฉลี่ยสูงกว่าพืชชนิดอื่น คือประมาณ 6,438 บาทต่อไร่ ประกอบกับมันสำปะหลังมีต้นทุนการผลิตต่ำกว่าพืชชนิดอื่น ในขณะที่ยางพารามีต้นทุนการผลิตต่ำ และให้ผลตอบแทนสุทธิต่ำคือ 3,040 บาทต่อไร่ ทั้งนี้เป็นผลมาจากราคาผลผลิตยางพาราลดต่ำ

เกษตรกรมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 210,395 บาท/ครัวเรือน/ปี และรายได้สุทธิทางการเกษตรเฉลี่ยประมาณ 164,671 บาท/ครัวเรือน/ปี และรายได้จากการเกษตร 81,296 บาท/ครัวเรือน/ปี สำหรับรายจ่ายต่อครัวเรือน พบว่า เกษตรกรมีรายจ่ายครัวเรือนเฉลี่ย ประมาณ 180,704 บาท/ครัวเรือน/ปี โดยเป็นรายจ่ายทางการเกษตร 57,868 บาท/ครัวเรือน/ปี โดยมีรายจ่ายนอกภาคเกษตรมากกว่ารายจ่ายทางการเกษตร

เกษตรกรร้อยละ 71 มีภาวะหนี้สินในครัวเรือนเฉลี่ย 198,479 บาท/ครัวเรือน โดยเกษตรกรกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรมากที่สุด โดยเฉลี่ย 204,167 บาท แหล่งเงินกู้ที่สำคัญรองลงมาได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน และสหกรณ์การเกษตร

เกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากการมีถนน และสระเก็บน้ำขนาดเล็ก ร้อยละ 89.81 และ 22.53 ตามลำดับ โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับผลประโยชน์ทางตรงจากการมีถนน สระน้ำขนาดเล็กและไฟฟ้า ในด้านความพึงพอใจ พบว่า พึงพอใจมากกับการได้รับบริการด้านไฟฟ้า และถนน

5.1.2 การลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างมีการนำเอาองค์ความรู้ด้านการผลิตปุ๋ยหมัก และปุ๋ยชีวภาพไปประยุกต์ใช้ในการลดต้นทุนการผลิตในพื้นที่เกษตรของตนเองมากที่สุด โดยเฉพาะนำไปทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมีในขั้นตอนการผลิต ซึ่งสามารถลดต้นทุนการผลิตได้เฉลี่ย 2,794.66 บาทต่อปี ประกอบกับเกษตรกรมีการลดค่าใช้จ่ายด้านแรงงานโดยการใช้แรงงานครัวเรือนเป็นหลัก และแรงงานแลกเปลี่ยนภายในชุมชน สำหรับเกษตรกรที่มีเครื่องมือจักรกลทางการเกษตรเป็นของตนเอง สามารถลดค่าใช้จ่ายแรงงานในขั้นตอนการเตรียมดินได้เฉลี่ยถึง 7,899.90 บาทต่อปี

เมื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการประกอบกิจกรรมลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรพบว่า ปัจจัยที่มีผลประกอบด้วย 1) อุปกรณ์ทางการเกษตร 2) โครงสร้างพื้นฐาน และ 3) องค์ความรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อวิเคราะห์ค่าทางสถิติโดยวิธีการไคสแควร์ พบว่า ปัจจัยข้างต้นมีผลต่อการประกอบกิจกรรมลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) โดยปัจจัยที่มีผลต่อการลดต้นทุน ประกอบด้วย อุปกรณ์ทางการเกษตร การเข้าถึงถนน ไฟฟ้า ฝาย สระ น้ำขนาดใหญ่ บ่อบาดาล และคลองส่งน้ำของชลประทาน นอกจากนี้พบว่า การนำความรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะเรื่องของเกษตรผสมผสาน และการประมง มีผลต่อการลดต้นทุนของเกษตรกร สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการเพิ่มรายได้ของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรที่มีสระน้ำขนาดใหญ่ และเกษตรกรที่ใช้องค์ความรู้ด้านการผลิตปุ๋ยชีวภาพ ช่วยเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญ

5.2 อภิปรายผล

การศึกษานี้ให้ความสำคัญกับการลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ซึ่งพบว่า เกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินส่วนใหญ่ ประกอบกิจกรรมทางด้านลดต้นทุนมากกว่า กิจกรรมเพิ่มรายได้ ซึ่งรูปแบบการลดต้นทุนการผลิตเป็นการเน้นการลดการจ้างแรงงานโดยการใช้อุปกรณ์ทางการเกษตรที่เกษตรกรมีเป็นหลัก อาทิเช่น รถไถเดินตาม รถไถขนาดใหญ่ เครื่องพ่นปุ๋ย และเครื่องสูบน้ำ เป็นต้น การมีอุปกรณ์ทางการเกษตรมีผลต่อการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกร โดยเฉพาะด้านการเตรียมดิน และการพ่นปุ๋ย และสารกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช ที่สามารถประหยัดการจ้างแรงงานภายนอกได้ ซึ่งจากการศึกษา พบว่าการมีอุปกรณ์ทางการเกษตรส่งผลให้เกษตรกรสามารถลดต้นทุนได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกรมวิชาการเกษตร (2559) พบว่าการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี โดยเฉพาะในขั้นตอนการปรับพื้นที่ การเตรียมดิน และการลดการจ้างแรงงาน ส่งผลให้สามารถลดต้นทุนทางการเกษตรได้

การลดต้นทุนทางด้านปัจจัยการผลิตที่สำคัญ อาทิเช่น ปุ๋ยเคมี และสารเคมีทางการเกษตรพบว่าเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินส่วนใหญ่ จะเน้นการผลิตปุ๋ยหมัก ปุ๋ยน้ำชีวภาพ และสารกำจัดศัตรูพืช และองค์ความรู้ที่นำมาใช้เป็นองค์ความรู้ที่ได้รับจากการสนับสนุนของ ส.ป.ก. ถึงแม้ว่าจะมีจำนวน

เกษตรกรเพียงร้อยละ 27.55 ที่นำเอาองค์ความรู้ทางการเกษตรไปใช้ แต่จากการวิเคราะห์ทางสถิติแสดงให้เห็นว่าหากเกษตรกรนำเอาองค์ความรู้ดังกล่าวไปปรับใช้ จะมีผลต่อการลดต้นทุนการผลิตได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับการศึกษาของ อันวา จิตต์สงวน (2559) ที่ศึกษาถึงการบริหารจัดการต้นทุนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า การที่เกษตรกรใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมส่งผลให้ลดต้นทุนได้อย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกรมวิชาการเกษตร (2559) พบว่าการลดต้นทุนโดยเฉพาะการลดค่าปัจจัยการผลิตที่ไม่จำเป็น และลดการสูญเสีย อาทิเช่น ไม่จำเป็นต้องใส่ปุ๋ยที่เกินความจำเป็นหากในดินมีปุ๋ยเพียงพอ ซึ่งการนำเทคโนโลยีทางการเกษตรอื่น ๆ มาใช้ เช่นการตรวจวัดคุณภาพดินก่อนการเพาะปลูก ก็จะช่วยเพิ่มโอกาสการลดต้นทุนในแปลงเกษตรกรมากยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น สำหรับเกษตรกรที่มีการเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปกับการปลูกพืช จะเน้นการปลูกพืชอาหารสัตว์และมีการผลิตอาหารสัตว์เก็บไว้ในฤดูแล้ง ซึ่งเป็นช่วงที่หาพืชอาหารสัตว์ได้ยาก อาทิเช่น เกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ในจังหวัด มีการผลิตฟางแห้งอัดก้อน เตรียมไว้เป็นแหล่งอาหารสำรองเพื่อเลี้ยงโคเนื้อของตนเอง ซึ่งการผลิตอาหารสัตว์ และเตรียมอาหารสัตว์สำรองช่วยลดต้นทุนค่าอาหารสัตว์ได้ การศึกษานี้สอดคล้องกับการศึกษาของ

เกษตรกรที่ประกอบกิจกรรมในการเพิ่มรายได้ มีเพียงร้อยละ 4.73 ของจำนวนเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง เกษตรกรจะเน้นการแปรรูปผลผลิต เช่นการจำหน่ายข้าวสาร และจำหน่ายวัสดุเหลือใช้จากการเกษตร เช่น มูลสัตว์ การศึกษา พบว่า ส.ป.ก. ไม่ได้ส่งเสริม หรือหาช่องทางการตลาดให้กับเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ซึ่งเป็นผลให้มีเกษตรกรจำนวนไม่มากที่ตัดสินใจแปรรูปผลผลิตของตนเอง จากการศึกษาของกรมวิชาการเกษตร (2559) พบว่าการสนับสนุนด้านการตลาดมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตของเกษตรกร ซึ่งเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้เกษตรกรสามารถตัดสินใจได้ว่าควรจะมีผลผลิตสินค้าอะไรให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค เพื่อช่วยให้เกษตรกรสามารถเพิ่มรายได้ให้กับแปลงเกษตรของตนเองได้

การนำเอาองค์ความรู้ไปใช้ พบว่า องค์ความรู้ด้านเกษตรผสมผสาน ปุ๋ยชีวภาพ และการผลิตทางด้านประมงมีผลต่อการลดต้นทุนและเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร ความรู้ด้านเกษตรผสมผสานเป็นองค์ความรู้ที่มีการผสมผสานรูปแบบการผลิตทางการเกษตรให้สอดคล้องต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ จากการศึกษาจะเห็นได้ว่า เกษตรกรมีการเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปกับการปลูกพืช ซึ่งเกษตรกรสามารถนำมูลสัตว์ไปทดแทนปุ๋ยเคมีในขั้นตอนการเตรียมดินก่อนการเพาะปลูกได้ และมีเกษตรกรบางรายปลูกพืชร่วมกับการเพาะเห็ด ซึ่งเกษตรกรสามารถเพิ่มรายได้จากการขายเห็ดได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของการทำเกษตรผสมผสาน (วีระชัย นาควิบูลย์วงศ์ และคณะ, 2551)

โครงสร้างพื้นฐานเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการลดต้นทุนของเกษตรกร ไม่ว่าจะเป็นถนน ไฟฟ้า สระน้ำขนาดใหญ่ บ่อบาดาล และคลองส่งน้ำของชลประทาน การสนับสนุนโครงสร้าง

พื้นฐานโดยเฉพาะเรื่องการบริหารจัดการน้ำมีผลต่อการลดต้นทุนของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยเฉพาะการสนับสนุนสระน้ำขนาดใหญ่ส่งผลต่อการลดต้นทุนและเพิ่มรายได้ของเกษตรกร อีกทั้งคลองส่งน้ำของชลประทานที่มีผลต่อการลดต้นทุนของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสุกิตติยา บุญหลาย และศิวัช ศรีโกคางกุล (2560) ที่พบว่า การบริหารจัดการน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำควรมีการจัดการให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้น้ำ โดยเฉพาะการรวมกลุ่มของผู้ใช้น้ำ ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน จะส่งผลต่อการลดต้นทุนของเกษตรกร

5.3 ข้อเสนอแนะ

- 1) สนับสนุน และส่งเสริมทนายเกษตรกรให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตัวเอง เช่น ปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน สระน้ำขนาดเล็ก เป็นต้น และการเข้าถึงตลาด
- 2) สนับสนุนให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงองค์ความรู้อย่างเท่าเทียม และทั่วถึงทุกกลุ่มในทุกพื้นที่ของเขตปฏิรูปที่ดิน
- 3) ส่งเสริมให้มีการนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากการอบรม นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านการลดต้นทุนอย่างจริงจัง เช่น องค์ความรู้ด้านการผลิตปุ๋ยหมัก และปุ๋ยชีวภาพ เพื่อทดแทนการใช้สารเคมี รวมทั้งองค์ความรู้เรื่องเกษตรผสมผสาน และองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น
- 4) ยกกระดับคุณภาพสินค้า ให้ได้มาตรฐาน เช่น GAP, มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น พร้อมสนับสนุนด้านการตลาดโดยเฉพาะผลิตภัณฑ์จากการแปรรูปผลผลิตของเกษตรกร
- 5) สนับสนุนช่องทางการตลาดให้เกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรได้หลายช่องทาง

บรรณานุกรม

- กมล เรืองเดช และสุนิสา เอกธิการ. 2560. การปฏิรูปที่ดิน บนผืนดินพระราชทาน. 42 ปี ส.ป.ก. “สืบสานพระราชปณิธาน บนผืนดินของพ่อ”. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. หน้า 14 – 24.
- กรมวิชาการเกษตร. 2558. “9 หลักวิชาการเพื่อลดต้นทุนและสร้างมูลค่าเพิ่มในการผลิตพืช”. เอกสารเผยแพร่เกษตรกร ปี 2559 ปีแห่งการลดต้นทุนการผลิต. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- ณัฐพล ขานหมัด, อนุสรณ์ มูลป้อม, และพรพรรณ ปะทาเส. 2560. วนเกษตร วิธีสู่ความยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. หน้า 1-15.
- มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนไทย. 2548. บทบาทที่สำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพในระบบเกษตรกรรม. (เอกสารออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2560 จาก http://www.sathai.org/autopagev4/showpage.php?topicid=325&auto_id=24&TopicPk=.
- มูลนิธิปันปัญญา. 2560. เกษตรทฤษฎีใหม่. (เอกสารออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2560 จาก <http://www.panpanya.or.th/knowledge-00001/>.
- วีระชัย นาควิบูลย์วงศ์, อาภาพรรณ พัฒนพันธ์, และอาทิตยา พองพรหม. 2554. การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมในเขตปฏิรูปที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ: ศึกษากรณีขนาดการถือครองที่ดินไม่เกิน 10 ไร่ต่อครัวเรือน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. หน้า 12-24.
- สุกิตติยา บุญหลาย และ ศิวัช ศรีโสภากุล. 2560. แนวทางการพัฒนาระบบบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรยั่งยืนกรณีศึกษา : ตำบลท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น. Veridian e-Journal ฉบับมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 (เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม): หน้า 1771 – 1784.
- สุวรรณ นาควิบูลย์วงศ์. 2557. การติดตามและประเมินผลโครงการ: แนวคิดสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด. หน้า 21 – 25.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2558. สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปี 2557. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร.

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. 2560ข. สรุปผลการดำเนินงานจัดที่ดินของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. (เอกสารออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2560 จาก <http://alro.go.th/alro/internet/Land-Three/all.htm>. สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ.

ศุภมิตร ศรีวัฒนชัย. (2560). การติดตามและประเมินผลการพัฒนาองค์ความรู้และการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ (หลักสูตรการพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน) ประจำปีงบประมาณ 2559. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม.

ธันวา จิตต์สงวน. (2559). “โมเดลนาข้าว” สร้างต้นแบบชาวนาไทย ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. (เอกสารออนไลน์) สืบค้นวันที่ 4 ตุลาคม 2560 จาก <http://www.tsdf.or.th/th/sd-project/10653>.